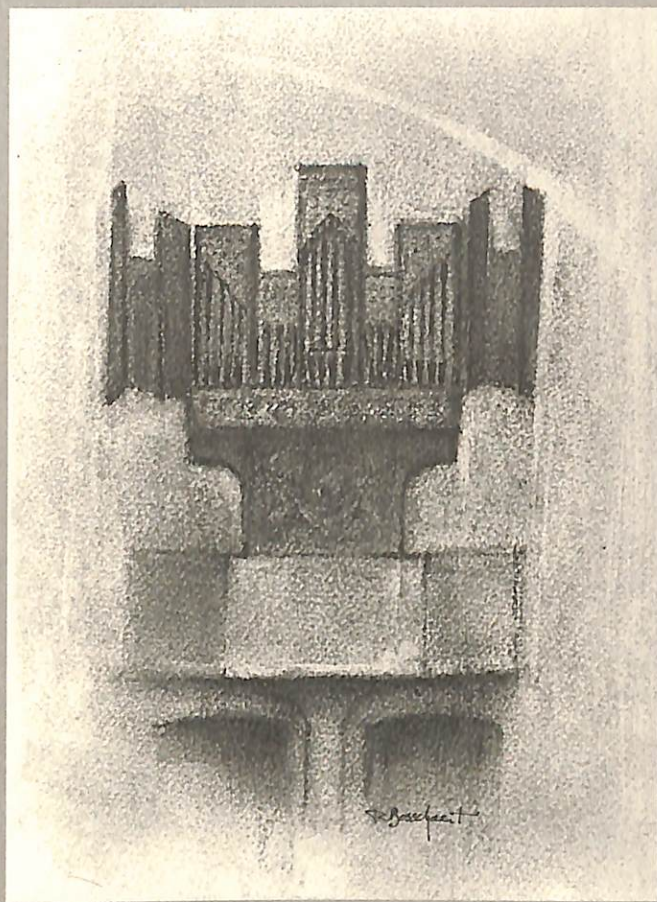

S E P T E M B E R 2 0 0 0

3

Orgelkunst

Orgelkunst

Inhoud

Bijdragen

De vorming van kerkorganisten in de 19de eeuw
De Bisschoppelijke Normaalschool te Sint-Niklaas 130
JOS D'HOLLANDER

Louis Toebosch
Gelauwerd componist en gevierd improvisator 158
KAMIEL EN AGNES D'HOOGHE-DUMON

Henri Pescheur en Gilliam Davit in de Sint-Martinuskerk te Beveren 172
AURÈLE DE WITTE

Orgelbouw en -restauratie

Het gerestaureerde Van Peteghem-orgel in Leuven
CC "De Romaanse Poort" 1818 181
PATRICK ROOSE

In memoriam

Pierre Segond (1913-2000) 184

Besprekingen 187

Mededelingen 188

Agenda 190

Orgeltijdschriften 192

Afb. 1: Het Vereecken-orgel van 1902, ingezegend door Vicaris-Generaal Seghers in juni 1902 en in de nieuwe kapel geplaatst in 1912

JOS D'HOLLANDER

De vorming van kerkorganisten in de 19de eeuw De Bisschoppelijke Normaalschool te Sint-Niklaas

De Bisschoppelijke Normaalschool te Sint-Niklaas was gedurende generaties niet alleen kweekschool voor onderwijzers. Ze was tegelijk zowat de enige school in het bisdom Gent waar de liefde en de vaardigheid voor de kerkmuziek, en in het bijzonder voor het orgelspel, met veel zorg werden aangereikt. Ze werd zelfs de brede basis van de orgelcultuur in het bisdom Gent in de 19de eeuw, en een heel eind in de 20ste eeuw. Hieruit ontstond op termijn een zelfstandige kosters-organistenscholen die grote bloeiperioden heeft gekend, maar die rond de jaren zeventig van de 20ste eeuw ten onder ging. Oorzaken: niet alleen een snel veranderend kerkbeeld maar ook de rationalisatie van het onderwijs. De Stedelijke Muziekacademie van Sint-Niklaas nam met gretige handen de orgelcursus over. Later volgden vele andere academies want het orgel is een instrument van alle tijden.

I. KERKMUZIEK, EEN TEKEN VAN-DE TIJD

"De muziek luistert naar het teken van de tijd." Deze gevleugelde woorden van Johan Fleerackers worden kristalhelder weerspiegeld in de kerkmuziek en haar (kerkmuziek)scholen. Na de psychologische overstap van het tweede naar het derde millennium, lijkt de 20ste eeuw plots heel ver weg. We kijken ernaar alsof het de Middeleeuwen waren, terwijl we ze toch volledig volle beleefd hebben; met zware aardschokken. Voor de kerkmuziek was de 20ste eeuw na de 16de wellicht de meest bewogen eeuw. Ze vertoont gelijkenissen met die van de Reformatie, al was het door een grondig gewijzigde theologische benadering van de kerkmuziek, ditmaal binnen de Romana. Om de kerkmuzikale beweging in de 20ste eeuw beter te kunnen begrijpen, moeten we teruggaan naar de eeuw van "Arm Vlaanderen" van Stracke in zijn ruime betekenis, de eeuw van de kerkmuzikale puinhoop waaruit een feniks verrees. Het **gregoriaans** was sinds lang afgeschreven of stond mijlen ver van zijn authenticiteit (toch werd zijn restauratie reeds vanaf het tweede kwartaal van de 19de eeuw ingezet door Solesmes), de **historische polyfonie** werd veelal verdrongen door de opera-

achtige wildgroei van de romantiek, en *last but not least*, het **koninklijk orgel** had concurrentie te verduren van veelsoortige instrumenten. Dit instrumentarium was een erfenis uit voorgaande eeuwen en mondde in de 19de eeuw overwegend uit in strijkerfamilies. Die werden - net zoals de blaasinstrumenten - geleidelijk geassimileerd in de registers van het orgel. Zelfs trommels behoorden tot het instrumentarium van sommige oksalen, terwijl de kerkmuziek sterk onder de invloed stond van de profane. Rond de eeuwwisseling van de 19de naar de 20ste eeuw kwam daar weer verandering in door de vernieuwingsbeweging. Was de renaissance van de kerkmuziek een Europees fenomeen, dan willen we dit fenomeen volgen vanuit de Vlaamse Kerkprovincie, en meer in het bijzonder vanuit het Bisdome Gent.

II. Bisdome Gent

Meestal moet men boutades enigszins relativeren, maar dat "*de kerkmuziek in Vlaanderen veel te danken heeft aan het zogenaamd achterlijke Bisdome Gent*" - zo beweerde ooit Ignace De Sutter ironisch - was blijkbaar niet ongegrond. Om zijn lapidaire taal in de juiste context te zien, moeten we *sowieso* terug naar de beginperiode van ons land. Vooral de Bisschoppelijke Normalschool die bijna zo oud is als ons onafhankelijk koninkrijk, speelde een fundamentele rol in de inkleuring van het kerkmuzieklandschap van het bisdome. Liberalen en katholieken waren in de beginjaren van de onafhankelijkheid politieke bondgenoten, althans zolang de verhoudingen tussen België en Nederland nog niet definitief geregeld waren. De liberalen konden - hun filosofie indachtig - moeilijk anders dan hun bondgenoten de vrijheid van organisatie van onderwijs allesbehalve ontzeggen. Noem het katholiek liberalisme. De bisschoppen aarzelden daarom geen ogenblik om de godsdienstige opvoeding van het volk met de wortels aan te pakken door het stichten van normalscholen. Die van het bisdome Gent werd een jaar na die van het bisdome Brugge gesticht. De scholen werden een raderwerk van de Kerk en ze bleven dat grotendeels.⁽¹⁾ Een bekende boutade van Pius X: "*Sacrifiez tout, mais sauvez les écoles chrétiennes!*"

Eén van de primordiale opdrachten van de katholieke scholen lag voor de hand: de pedagogische vorming koppelen aan de godsdienstige opvoeding, met de liturgie ervan als belevingsveld bij uitstek. Hierin speelde de kerkmuziek een heel bijzondere rol. De gevolgen laten zich raden. Gedrenkt in de geest van de godsdienst, moesten de normalisten dus kennis bezitten van

parochieliturgie en behoorlijk kunnen zingen. Al wie enige muzikale aanleg had, werd er toe aangezet om er nog orgel bij te studeren ook.

Was dat nieuw? Helemaal niet. De "katholieke schoolmeesters" hadden reeds twee eeuwen voordien in heel wat dorpsparochies een vergelijkbare taak. Een archiefstuk uit mijn geboorteparochie St.-Pauwels toont dat onweerlegbaar aan:

"Op den Xij Septem. 1675 sijn de heer pastoor (NR pastoor Michiel Cocx), schepenen ende kerckmrs, der prochie van Ste pauwels overeenghecomen ende geaccordeert met Nicolaes Weylincx schoolmer, ende organist van synen style, nopende het houden vande schole binnen de ghemelde prochie, ende het spelen vande orgele inde kercke, inder manieren naerschreven, te weten dat den voorschrv. Weylincx hem desen verobligeert alle sondaghen ende heylighe daghen te spelen opden orgele de hoogmisse ende vesperen, ende saterdaghen onse lieve vrouwe misse midtsghaders alle andere ghesongen missen met alle behoorlick manieren ende respect [...] ende drij soo vier kinderen alle jaeren te leeren hunnen simpelen sanck ende musieck [...], daer vooren hy vande kercke jaerlicks sal profiteren acht ponden grooten, voorders is de voorseyden Mre. Nicolaes Weylincx gheobligeert winter ende somer te hauden franse ende vlaemsche schole om de Jonckheyt te leeren kennen, de letteren, lesen schrijven, sijfferen legghen [...]."⁽²⁾

Uit dit document - en het is niet eens zeldzaam - blijkt hoe sterk onderwijs en godsdienstpraktijk reeds eeuwen daarvoor met elkaar verstrengeld waren.⁽³⁾ Waren de onderwijzers trouwens niet de directe medewerkers van de parochiepriesters en de wijze raadgevers van de arbeiders- en landelijke bevolking?

Gesticht St. Joseph.

BISSCHOPPELYKE NORMAELSCHOOL TE ST. NIKOLAES.

De Normalschool heeft voor byzonder oogwit het bisdome, en voornamelyk de buytengemeenten van bekeame en deugd-zame onderwyzerse voorzien. Als min voornaem oogmerk bereydt zy de leerlingen gelyktydig, voor hen die het begeeren, tot orgelisten en tot het wytoefenen van het kosters ambt. Het onderweys bevat de christelyke leering, de vlaemsche en de fransche tael, den styl en de voornaemste akten en wotten betrekkellyk den burgerstand; de aerdrykskunde en de geschiedenis; de wis- en landmeekunden en het boekhouden; het fracy schryven en lynteekenen; het pedagogick of de wyze om kinderen in deugd en wetenschap op te voeden; den gregoriaenschen en muzieckzang, de piano en het orgel, en al wat tot het kosters ambt noodig is.

Al de genoemde takken van onderweys, worden in twee afdeelingen onderscheyden: de leegere afdeeling is van twee jaren, het derde jaer is geschikt voor de hoogere afdeeling.

Eene commissie, door zyne Hoogweerdigheyt aengesteld, zal jaerlyks, na onderzoek, een diploma van tweede klas afleveren aan de leerlingen, die de leegere afdeeling zullen voltrokken hebben, en een diploma van eerste klas, aan hen welke de hoogere afdeeling voleynd hebben, ten eynde het verblyf in de Normalschool en den trap van deugdzaamheyt en bekeameheyt te beeyzen.

Afb. 2: Fragment uit het prospectus van de Bisschoppelijke Normalschool, archiefstuk van voor 1860 (Kasteelgalm XXV, herfst 1969)

III. DE VORMING VAN ONDERWIJZERS-ORGANISTEN TE SINT-NIKLAAS

De *Bisschoppelijke Normaalschool* werd een bastion van die gedachte. Ze werd opgericht in 1839 in de Ankerstraat als een afdeling van *L'Institut Saint-Joseph* (gesticht in 1808). Kort daarop werd ze naar de Kalkstraat overgebracht. Mgr. Bracq - de "onderwijsbisschop" en later één van de sleutelfiguren in de fameuze schoolstrijd - wilde ze echter volledig zelfstandig zien ontplooiën op een andere plaats. Hij had blijkbaar een sterke greep op de plaatselijke politiek, want om aan zijn wensen te voldoen trokken de politici er zelfs een nieuwe straat voor, de Kasteelstraat, gelegen in het centrum van de stad. In 1870 werd de eerste steen gelegd en drie jaar later werd ze ingewijd.⁽⁴⁾ Deze school was vanaf het eerste uur ook dé "kweekschool voor organisten" zoals verder zal blijken.

Het bewustzijn dat tussen muziek en godsdienst steeds een sterke binding heeft bestaan, trok een duidelijk spoor in het **leerprogramma van 1843**. Dat programma werd voor alle katholieke normaalscholen (voor wat het Vlaamse landsgedeelte betreft: Sint-Truiden, Roeselare/later Torhout en Sint-Niklaas) opgemaakt met naast de algemene vakken, de volgende vakken of vakonderdelen:

*godsdienst: degelijke uitleg van de catechismus
ceremonieën van de Heilige Mis (N.R. liturgie) en van andere godsdienstige
praktijken en plechtigheden van de eredienst
kerkzang (gregoriaans)
heilige geschiedenis
geschiedenis van de Kerk
de muziek en de kunst van het orgelspel (voor de muzikaal gegadigden)*⁽⁵⁾

Het vak liturgie stond volledig in functie van de mispraktijk en van de sacramenten. Dagelijks was er herhaling van de kerkzang. Dit gebeurde na het avondmaal. De zon- en feestdagen werden gevuld met kerkdiensten (Missen, Vespers en Lof), catechismusonderricht en onderricht in kerkzang. In het reglement van de "grégoriens" van 1843 stond dat "een goed onderwijzer moet bezitten, buiten de godsvrucht en ingetogenheid in de kerk: liefde, verduideligheid, voorzichtigheid, waardigheid, wijsheid, ernst en nederigheid [...] afkeer voor lawaai en van wereldse ontspanning [...]".⁽⁶⁾ Het schoolprospectus dat rond 1860 verscheen, herhaalt de bijkomende doelstelling van de normaalschool: "Als min voornaem oogmerk (NR als bijkomende opdracht) bereydt zij de leerlingen gelijktijdig voor hen die het begeeren, tot orgelist en tot het uytoefenen van het kosterambt" (zie afb. 2) m.a.w een bi-diplomering die het beroep van kerkorganist levensvatbaar moest maken.⁽⁷⁾

IV. STUDIE-ORGELS VOOR NORMALISTEN EN LEMMENS' *ÉCOLE D'ORGUE*

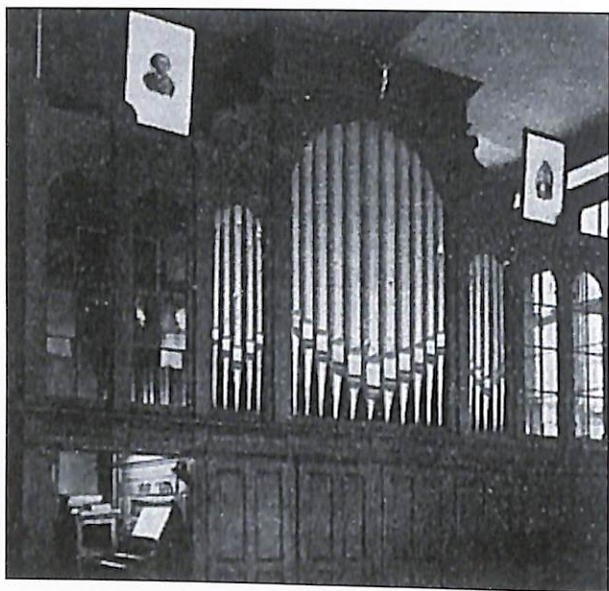
Elke zondag verzorgden "de grégoriens" van de normaalschool de hoogmis met gregoriaanse zang en orgelspel in de Onze-Lieve-Vrouwkerk. Er bleek hierover een engagement te bestaan tussen pastoor Van Driessche en de normaalschool. Het is heel waarschijnlijk dat het orgel van de Onze-Lieve-Vrouwkerk (waar vanaf 1846 een klein orgel van de St.-Niklase orgelbouwer Loret-Vermeersch stond) ook gebruikt als studieorgel voor normalisten. Directeur-emeritus van de normaalschool Richard Weemaes spreekt ook over dit engagement in zijn gedocumenteerd boek over de Onze-Lieve-Vrouwparochie te St.-Niklaas.⁽⁸⁾ In 1877 zou men in de normaalschool zelf een eerste orgel installeren, maar dit veranderde niets aan het engagement met de Onze-Lieve-Vrouwparochie. Dit hield stand tot aan W.O. II.

Het eerste orgel in de normaalschool was een mechanisch orgel met twee klavieren en pedaal van de Maasekse orgelbouwer Pieter Adam Van Dinter en bevatte een achttal registers. Deze orgelbouwer had volgens de musicoloog Edouard Grégoir reeds in 1864 niet minder dan 64 orgels op zijn actief, waaronder dat van de kathedraal van Hasselt, het orgel van Sint-Maarten in Kortrijk, en heel wat orgels van het middelgrote en kleinere type. In het standaardwerk van Mahou Haine en Nicolas Meeùs wordt het ten onrechte niet vermeld.⁽⁹⁾ Over dat orgel schrijft directeur De Brabander in zijn *Kronijk* van de normaalschool op p. 19 het volgende: "En septembre 1877 la chapelle de l'école normale a été enrichie d'un bel orgue, servant en même temps d'étude pour les élèves-sacristains. Cet instrument a été construit d'après les indications de Mr J. Lemmens, nommé à juste titre le roi des organistes; il a été fait par Mr Van Dinter de Maaseyck et il a coûté 6.100 frs."⁽¹⁰⁾ In 1885 werd de studiezaal van de onderwijzers ontmanteld om er de muziekzaal van te maken waarin men plaats voorzag om een orgel te installeren. In 1890 breidde men de muziekzaal uit met een bovenverdieping voor bijkomende studio's (zie afb. 3). In 1901 werd het Van Dinter-orgel er geplaatst (zie afb. 4).

Afb. 3: Interieur muziekzaal (ingericht in 1885) van de Bisschoppelijke Kosteresschool in 1951

Het jaar daarop kocht de normaalschool een **tweede orgel** aan. Dit betekende dat de normalisten buiten het harmonium (of meerdere harmoniums) ook **drie orgels** ter beschikking hadden, want ze hadden ook het orgel van de nabijgelegen Onze-Lieve-Vrouwekerk ter hunner beschikking. (Dit laatste was een orgel van 32 spelen, dat in 1890 door *Pierre Schyven* was gebouwd. Het kostte 25.000 frs. Het oude orgel, aangekocht door Mej. Cath. Smet voor 500 frs, is overgebracht naar het Gildenhuis; het doksaal werd in 1886 gebouwd door

Afb. 4: het Van Dinterorgel uit 1877 dat in 1901 hier ondergebracht werd. Mechanisch orgel. Reconstructie vermoedelijke registers: *Ped.* Bourdon 16', Oktaaf 8', *G.O.* Bourdon 8', Fluit 4', Doublette 2', *Rec.* Voix céleste 8', Trompet 8', Gamba 8'

beeldhouwer Coquerols, Antwerpen, en gerealiseerd door de schrijnwerker Chr. Vermeulen, in totaal voor de som van 1.600 frs.^(11a) In 1902 leverde de *Firma Gebroeders Vereecken* uit Gijzegem (zie afb. 1) het nieuwe orgel van de normaalschool en plaatste het in de (oude) kapel. In 1912 verhuisde het Vereeckenorgel naar het hoogzaal van de nieuwe kapel.^(11b)

Welke methode er aanvankelijk gebruikt werd voor de orgellessen (en die waren er reeds vanaf 1839) is moeilijk te achterhalen. Op termijn was het in elk geval de **orgelmethode van Lemmens**, de adviseur van het eerste orgel. Toen de oom van de schrijver van dit artikel, Werner Van Mele, in 1918 nog als onderwijzer-organist gediplomeerd werd, gaf Camiel Van den Eynde (nog steeds) de cursus *Ecole d'orgue* van J. Lemmens "*basée sur le Plain-Chant Romain (Adoptée par les Conservatoires de Paris, de Bruxelles, de Madrid et par les Ecoles Normales)*". Dit laatste onderstreept nog eens extra de betekenis van de normaalscholen voor de opleiding van (kerk)organisten, zeker op beginnend niveau, zoals de genoemde conservatoria dit waren op hoger niveau. Ook Lemmens erkende *les Ecoles Normales* als dé basisscholen voor organisten, als de eerste kerkmuziekscholen van ons land. Kerkorgel en kerkzang horen

meestal bij elkaar. De gregoriaanse zang kreeg dus zeker niet minder aandacht. Dit gold ook voor de polyfonie. In het stamregister van de studenten staat bij sommige namen zelfs een aantekening over de stem van de koorzanger: *bas, baryton, tenor, tenor-nasal ...*

Aan de normaalschool waren in principe twee vaste leerkrachten muziek verbonden: de muziekleraar die algemene muzikaleer gaf, zangonderricht, gregoriaans, de *schola* dirigerde (een priester), en de muziekleraar die instond voor de individuele vakken als orgel, piano, praktische harmonie en begeleiding. Toen de school in 1839 opgericht werd gaf E.H. Edouard Van de Vyvere (oud-leerling van de Gentse toondichter en organist G. Alsters) er orgelles.⁽¹²⁾ Deze priester-toondichter cumuleerde de functie leraar orgel met zijn pastoraal werk in Nieuwkerken-Waas. Pastoor Van de Vyvere componeerde cantaten en missen. Hij was fervent orgelliefhebber, en - in zijn functie in de normaalschool - is hij ook de leraar orgel geweest van Pierre Tinel, de vader van Edgar Tinel. Als muziekleraar voor de praktijkvakken werd hij in 1847 plausibel opgevolgd door zijn oud-leerling, de organist Yvo De Merlier, alhoewel dit diploma nog niet gehomologeerd was.

V. NORMAALSCHOOL EN ONZE-LIEVE-VROUWPAROCHIE IN EEN ZELFDE ENGAGEMENT

De Merlier was in 1846 na een sollicitatiewedstrijd benoemd tot organist van de prestigieuze neo-byzantijnse Onze-Lieve-Vrouwekerk (de zogenaamde "oefenkerk" van de kandidaat-onderwijzers/organisten) waar zijn vader koster was. De opsplitsing van de twee verschillende functies, die van koster en die van organist, bleef in deze kerk tot vandaag ongewijzigd. In 1866 werd hij opgevolgd door Camile Van Ooteghem.

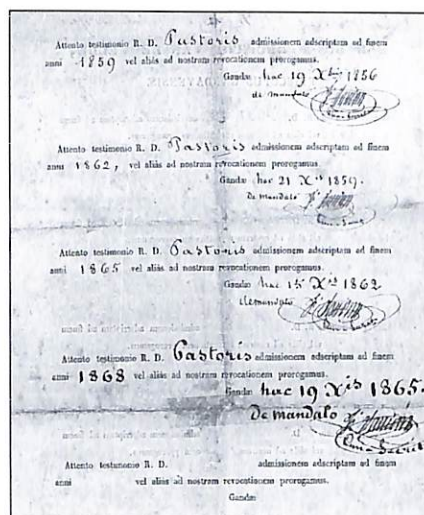
In 1884 werd Camiel Van den Eynde, gerenommeerd organist, orgeltitularis van "de nieuwe kerk" en leraar orgel en andere praktische muziekvakken aan de normaalschool. Muziekleraar E.H. Verhasselt gaf er gregoriaanse zang, muziektheorie, en leidde de *schola*. Hij leidde ook het *Sint-Gregoriusgild*, dit was de studentenschola van de normaalschool die geëngageerd was in de nieuwe parochiekerk. Tijdens de vakantiedagen echter verzorgde Florimond Sax (later directeur van de Sint-Niklase muziekschool) de hoogmissen in de Onze-Lieve-Vrouweparochie. Dit gebeurde vanaf 1892 met zijn mannenkoor van het Gildenhuis, het *Sint-Gregoriusgild*. Het feit dat twee mannenkoren met dezelfde naam aan dezelfde kerk verbonden waren om er de liturgische diensten op te

luisteren was een bizarre situatie die nogal eens tot verwarring leidde. Dat heeft men zelfs een paar generaties volgehouden. Het wijst erop hoe sterk de normaalschool gehecht was aan de praxis van haar studenten in de parochieliturgie. Het is niet helemaal duidelijk wanneer precies de koster-organistenscholen - in feite diocesane kerkmuziekscholen - een zelfstandige koers is gaan varen.⁽¹³⁾ Dit is moeilijk op te maken uit het stamregister van de gediplomeerden. Later gebruikte men zelfs een dubbel spoor: dat van onderwijzer-organist en dat van koster-organist.

VI. DIPLOMA'S

In de eerste jaren van het schoolbestaan waren de diploma's nog niet gehomologeerd. De onderwijzers-organisten of koster-organisten moesten zich gedurende de eerste vijftien jaar van hun loopbaan, om de drie jaar opnieuw aanbieden voor een examen orgel/gregoriaans/liturgie. Na het examen dat plaats vond te Gent voor een diocesane jury, werd een attest uitgereikt dat drie jaar geldig was (zie afb. 5). Deze verplichting bleef overeind tot midden de 20ste eeuw.

Het eerste officieel - door de Staat erkend - eindexamen met diploma-uitreiking greep plaats in 1847 (pas in 1844 - d.i. vijf jaar na haar stichting - stond de normaalschool onder staatstoezicht). Minstens twee onderwijzers-organisten ontvingen in dat jaar een gehomologeerd diploma: **Pierre Tinel** (vader van Edgar Tinel, 1854-1912) en **Jozef D'Hooghe** (1827-1908) uit Temse. Pierre Tinel oefende beide functies uit in Sinaai (nu deelgemeente van Sint-Niklaas). Op enkele uitzonderingen na waren de dorpsorganisten in principe ook koster. Jozef D'Hooghe werd na zijn praktijk als onderwijzer-koster/organist gemeentesecretaris-koster/organist (sommige onderwijzers werden

Afb. 5: "Atento testimonio" van Feliciaan Van Durme die vanaf 1835 koster-organist was te Eksaarde. Om de drie jaar moesten de koster-organisten terug examen afleggen en een nieuw toelatingsgetuigschrift van hun pastoor krijgen om terug in dienst te mogen treden

gemeentesecretaris zoals mijn grootvader Albert Van Mele). D'Hooghe was een begaafd musicus. Hij componeerde o.m. vijf cantates en heel wat liederen. Eén van zijn tekstdichters was normaalschooldirecteur kanunnik Amaat Joos. Peter Benoit deed soms beroep op D'Hooghe om deel uit te maken van de examencommissie in het conservatorium te Antwerpen. Jozef D'Hooghe werd ook medestichter en voorzitter van de koster-organistenbond van het Land van Waas. Zijn het niet allemaal directe familieleden zoals bij de Van Durme's, toch hebben de verschillende families D'Hooghe een zeer uitdrukkelijke rol gespeeld in het kerkmuziekleven, bijzonder in het Land van Waas.⁽¹⁴⁾ Enkelen onder hen brachten het tot professor aan het *Koninklijk Muziekconservatorium* van Antwerpen en het *Koninklijk Conservatorium* van Brussel, en (of) lieten heel wat composities na waarvoor we verwijzen naar de algemene bibliografie.

Tot de eerste generatie gediplomeerden van de normaalschool kunnen we ook **Ferdinand Van Durme** (diploma 1859) rekenen. Van Durme werd de eerste muziekleraar van Edgar Tinel (zie afb. 6) die een uitzonderlijke waardering had voor zijn "leermeester" waarover in dit tijdschrift reeds vroeger werd geschreven. Voor meer gegevens verwijzen we naar ons artikel *Het geslacht Van Durme, twee eeuwen dienstbetoon in kerk en kerkmuziek*.⁽¹⁵⁾ In het *Stamregister van onderwijzers* staat bij Ferdinand Van Durme: "Succès de l'élève: grand!"⁽¹⁶⁾ Ook zijn studiegenoot **Raymond De Hovre** (vader van de toondichter Arthur De Hovre, 1868-1928) werd in 1859 gediplomeerd. Hij werd onderwijzer/koster-organist in Nederbrakel. **Frans D'Hooghe** (1820-1907) - vader van de toondichter E.P. Bernardinus D'Hooghe (1858-1936) -

Afb. 6: Edgar Tinel (1854-1912) uit Sinaai, zoon van Pierre Tinel (onderwijzer-organist, diploma 1847) die hem de eerste lessen gaf, studeerde daarna bij Ferdinand Van Durme en eindigde aan het Koninklijk Conservatorium te Brussel waar hij in 1909 directeur werd

werd koster-organist en dirigent van de harmonie van Temse. Natuurlijk werden er meer onderwijzers/kosters-organisten gediplomeerd dan bovenvermelde musici uit deze periode. Het toont de inherente rol aan die de bisschoppelijke normaalschool reeds in het midden van de 19de eeuw bezat in de basisvorming van de kerkmuzikanten in het bisdom Gent. We kunnen bijna spreken over een "katholieke muziekschool", zeker later bij de opsplitsing van de diploma's.

In 1880 werd directeur normaalschool kanunnik Amaat Joos, lid van de *Bisschoppelijke Kostersraad*. Hij was als schoolhoofd legendarisch autoritair, en werd dit niet minder voor de uitoefening van het kerkelijk ambt (oorspronkelijk Lagere Wijding) door de kosters-organisten. Dat men hiervoor de hoogste eisen stelde, vinden we terug in de *Onderrichtingen voor de Kosters* (zie afb. 7).⁽¹⁷⁾ Amaat Joos wakkerde de normalisten aan om orgel te studeren. Niet zonder succes want in 1883 werden er zelfs negen onderwijzers-organisten bekroond met een dubbel diploma.

Enkele organisten van de tweede schoolgeneratie:

1. Franciscus D'Hooghe, (vader van Clement) **diploma 1871**, werd kapelmeester-organist van de hoofdkerk van Temse, directeur van de *Gemeentelijke Muziekschool* en dirigent van de *Koninklijke Harmonie*. Hij was bovendien een uitstekend piano- en vioolpedagoog.

2. Gustaaf Van Hulse⁽¹⁸⁾, **diploma 1880**, werd kapelmeester-organist van de hoofdkerk van Sint-Niklaas. Hij werd mederedacteur van *Musica Sacra* en componeerde o.m. enkele missen die op de catalogi in de bisdommen van België, Nederland en Duitsland bij de aanbevolen werken stonden.

3. Oscar Van Durme⁽¹⁹⁾, **diploma 1884**, werd stichter van de kerkmuziekschool in Beauraing bij Namen, organist-kapelmeester van de hoofdkerk te Temse, leraar *Bisschoppelijke Normaalschool* te Sint-Niklaas, meermaals bekroond op internationale compositiewedstrijden (o.m. in Parijs).

4. Arthur De Hovre⁽²⁰⁾, **diploma 1888**, toondichter, traditie Lemmens via Tilborghs, organist hoofdkerk Sint-Laurentius te Lokeren, directeur *Stedelijke Muziekacademie* te Lokeren, professor Antwerpse conservatorium waar hij o.m. Jef Van Hoof, Lodewijk Mortelmans en Emiel-Constant Verrees vormde. Jef Van Hoof had een enorme bewondering voor zijn oudleraar harmonie Arthur De Hovre, aldus Magda De Groodt, ere-secretaresse van de uitgeverij De Crans.

5. Raoul Steppe, **diploma 1898**⁽²¹⁾, leraar harmonie *Stedelijke Muziekacademie* Sint-Niklaas tijdens de oorlogsjaren (in opvolging van Fernand Van Durme), auteur van *Wetenschappelijke Harmonieleer*, die ook aan de *Manhattan University* in New York werd gebruikt, koster-organist te Nieuwkerken en orgelexpert, eerste orgelleraar van Kamiel D'Hooghe.

6. Karel De Sutter, **diploma 1895**, vader van Ignace De Sutter werd directeur

van het conservatorium van Kortrijk als opvolger van Martin Lunssens. Hij had een oratoriumkoor waarmee hij de grote oratoria uitvoerde (o.m. Franciscus van Tinel) niet alleen in eigen land maar ook in het *Concertgebouw* in Amsterdam, in Milaan op de Wereldtentoonstelling en in andere grote Europese steden. De Aalsterse organist Renaat Mores was één van zijn leerlingen.

7. Prudent Van Durme⁽²²⁾ **diploma 1900** werd muzikleraar in verscheidene muziekscholen. In 1925 werd hij muzikleraar aan de normaalschool en in 1927 organist Onze-Lieve-Vrouwkerk te Sint-Niklaas. Hij componeerde en bewerkte ook muziek voor harmonie-orkest. Onder zijn dirigentschap won de *Koninklijke Harmonie Sint-Cecilia* van Eksaarde meerdere nationale wedstrijden voor harmonieorkest.

VII. EEN OVERSTAP NAAR DE WEST-VLAAMSE KOSTERS-ORGANISTENSCHOOL

De kosters-organistenschool in het bisdom Brugge werd een jaar vóór die van Sint-Niklaas gesticht. Dit gebeurde in 1838 op initiatief van Mgr. Boussen, de eerste bisschop na 1830 van het opnieuw opgerichte bisdom Brugge. Ze was van meet af aan een zelfstandige school, aanvankelijk gehuisvest in het Klein-Seminarie van Roeselare. In 1846 verhuisde ze naar de

Onderrichtingen voor de Kosters.

Afgezien het ambt der Kosters eene heilige en kerkelyke bediening is, en de Kosters zelfs onder de geestelyke of kerkelyke personen van de Synoden en heilige Canones gerekend worden; zoo volgt hier daydelijk uit, dat dese verpligt zyn een leven te leyden gelyk het de weerdigheyd van hunne bediening betaemt, en zig van alles te onthouden, het welk hunnen staet verschtelyk zoude maken, op straffe van in hunne bediening opgeschoort, of zelfs, de grootheyd der zaak zults vereyschende, ten vollen afgesteld te worden; want wy moyt zullen gedoogen, dat kerkelyke bedieningen van onweerdige of vereygerende personen tot verschtig van den Godsdienst zullen verriegt of waergenomen worden.

Ten dien eynde vernieuwde de beslyten van de Synoden, en de ordonmantien onzer doorluchtige Voorzaten, gebieden Wy ten alle Kosters van ons Bisdom de volgende punten wel te gedenken en te onderhouden.

1.° De Kosters zyn verpligt ten hunne respectieve Pastors eerbied, en in alles, het gene hunne bediening aengaet, gehoorsaemheyd en onderdanigheyd. Zy moeten altyd bereyd zyn tot den dienst van de Kerk, en daerom mogen zy niet afwezig zyn, zonder hier van een iemand kennis gegeven te hebben; en zonder den oorlof van den Pastor, en iemand ten zyne voldoening aengesteld te hebben, mogen zy byten de parochie niet vernachten.

2.° In de Kerk en goddelyke Diensten moeten zy hun met alle godvruchtigheyd gedragen. In behoortlyk gewaad, gelyk de heilige Canones vereyschen, hun ambt bedienen, en het goddelyk Officie niet oppertelklyk of onachtzaam, maer met eerbied en gestaetigheyd aangaen, gelyk het Gods opperste wysheit beeydt.

3.° Zy moeten bezonderlyk bemaanen den leystier van Gods huys; en daerom moeten zy zorgen dat de Kerk tydelyks gekuyt en gevaegd zy, te weten den Choor en de Sacristy tweemaal, en de Kerk ten minsten eenmaal per week. Dat de ornamenteen zuiver, en alles dagelys naer den laetsten Dienst behoortlyk opgevoonen en wel bewaerd zyn.

4.° Zy moeten dagelys drymael den *Angelus* kleppen op de wer, die daer toe gesteld is.

5.° Alle jaren binnen de maend July zullen zy van hunnen Pastor een *testimonium* verzoeken, en het zelve nae het Bisdom zenden.

6.° Als den terwyn van hunne brieven goeyndig is, zullen zy zig in persoon met de zelve en een *testimonium* van hunnen Pastor in het Bisdom aanbieden, om de verlangenis te vragen.

7.° Geene Kosters vermogen zonder schrifteliken oorlof van ons (of onze voorzaten bekenen), de heilige Vaten of andere gewyde dingen aenraken, en dezen oorlof zullen wy niet verleenen als aen die door hunne eerbiedigheyd in de Kerk, door een deugdzamen gedrag, en wel bekende nettigheyd hun deze gunst zullen weerdig maken.

8.° Wy verbiiden zonder onse kennis en toestemming eenigen hoogensmeden last, 't zy ter gelegentheyd van sterfgeval of anders op de kosterye te stellen.

Eyndelyk de Synoden en heilige Canones verbiidende onder andere aen de Kosters van herberg te houden, als hunnen staet onweerdig en onbetamelyk, wy verklaren van in het vervolg geen en herbergier voor Koster te zullen aenveerden, of onder de bedienaren der II. Kerk te gedoogen.

Afb.7: Onderrichtingen of werkcontract in de vorm van een werkreglement voor de kosters-organisten

Bisschoppelijke Normaalschool van Torhout. Daar konden de studenten in overeenstemming met de *Bisschoppelijke Normaalschool* van Sint-Niklaas ook het diploma onderwijzer-koster of onderwijzer-organist behalen. In de *Jubileumuitgave* van de kosterbond van het bisdom Brugge 1919-1929 werden volgende vakken vermeld:

1. Godsdienst: geloofs- en zedenleer, genadeleer, bijbel en kerkgeschiedenis.
2. Muzikale vakken: gregoriaanse notenleer, zang, orgelspel (repertoire en zichtlezing), begeleiding, (repertoire en zichtlezing), harmonie en praktische harmonie.
3. Liturgie: (praktische en theoretische cursus), rubrieken (voorschriften rond al wat met liturgische handelingen te maken had - later handboek M. English), praktijk in de kerkdiensten, Kerklatin.
4. Algemene vakken: Nederlands, Frans, schoonschrift, rekenkunde, natuurkunde, dierkunde, aardrijkskunde, geschiedenis, handel en turnen.
5. Andere ontwikkelingsgelegenheden: voordrachten, schooluitstappen, toneelavonden, muziekavonden e.d.m.

Aanvankelijk werd de duur van de studies voor koster-organist vastgesteld op twee jaar (lagere graad) maar die werd in 1929-30 op drie jaar gebracht. In principe werd een koster-organist hier gediplomeerd op 18-jarige leeftijd. De kosteresschool van Torhout was in zeker opzicht vergelijkbaar met de hedendaagse muziekhumaniora, een stevige basis voor ambtsbekwaamheid en voor voortgezette studies.⁽²³⁾ Daarnaast bestond er - voor uitzonderlijke gevallen - een mogelijkheid om examens af te leggen voor een bisschoppelijke jury. Wie slaagde werd vermeld in het register van koster-organist, maar ontving geen diploma.

Het Bisdom Brugge was zeer consequent met het plaatsen van zijn kosterorganisten: men verplichtte kandidaat-kosterorganisten in principe deze school te volgen om aanspraak te kunnen maken op een benoeming. Arnold Vandenbogaerde (secretaris *Sacrista*) was één der laatste studenten van deze school, maar zijn eindexamen kon hij daar niet meer afleggen. Dit gebeurde bij de later opgerichte *Diocesane Examencommissie Bisdom Brugge*. Eén van de meest bekende kosterorganisten die in de 19de eeuw zijn diploma van onderwijzer-koster behaalde in Torhout was Remi Ghesquière (1866-1962), **diploma 1884**. In 1890 werd hij zelf muziekleraar aan de *Bisschoppelijke Normaalschool en Kosteresschool* te Torhout. Hij was eerst organist aan de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Kortrijk, later aan de Onze-Lieve-Vrouwbasiliek te Halle. Ghesquière componeerde een massa volkse liederen, cantates, en zijn 30 Vlaamse kinderspelen met zang werden bekroond door de Vlaamse Academie.

Op een bepaald ogenblik telde deze school zelfs een dertigtal studenten!

Ook na W.O.II deed de school haar reputatie alle eer aan, vooral via kanunnik Paul François, kapelmeester van de kathedraal van Brugge. Hij was ook hoofdleraar en gaf er begeleiding, contrapunt en koorpraktijk. Later gaf E.H. Herman Bernolet rubrieken en harmonie. Norbert Bogaert was leraar piano en orgel. Heel wat oud-leerlingen van deze school bouwden met succes een muzikale carrière op: Chris Dubois (professor orgel aan het *Lemmensinstituut*, toondichter) Herman Roelstraete (professor conservatorium Brussel, organist, koorleider en toondichter), Roger Deruwe (organist-kapelmeester van de kathedraal van Brugge) en vele andere studenten die hun basisvorming kregen in de Torhoutse Kosteresschool vonden de weg naar het *Lemmensinstituut* of naar de koninklijke conservatoria. Over deze school en over de West-Vlaamse toondichters en musici wordt een lexicon voorbereid onder de eindredactie van Antoon Defoort, muziekspecteur, zelf ook oud-leerling van de *Bisschoppelijke Kosteresschool* van Torhout. Toch zou de stimulans naar een professionele opleiding "kerkmusicus" met hogere diploma's niet vanuit het bisdom Brugge maar vanuit het bisdom Gent gebeuren.

VIII. KANUNNIK PIERRE VAN DAMME (1832-1898)

Het potentieel aan degelijke kerkmusici in het bisdom Gent was in de 19de eeuw zo manifest aanwezig dat ze signalen uitzond rond de behoefte van een "kerkmuziekhogeschool". De omstandigheden hebben daarbij ongetwijfeld hun rol in gespeeld. Toen we in 1950 kennis maakten met de *Diocesane Kerkmuziekschool* te Sint-Niklaas - afdeling van de *Bisschoppelijke Normaalschool* - beschikte de school nog over het Van Dinter-orgel in de muziekzaal, een juweel van een studie-orgel. Bovenaan de linkerkant van het orgelfront hing een foto bevestigd van Edgar Tinel. Aan de rechterkant genoot een onbekende man, kanunnik Pierre Van Damme (zie afb. 8) dezelfde eer als Tinel. Een wat vreemde combinatie. Zo vonden wij toch. Ter plaatse hebben we over Van Damme nooit een woord gehoord. Het is pas decennia later dat ik van kanunnik Gerard Van Durme, bij wie ik regelmatig over de vloer kwam, vernam dat kanunnik Van Damme een fundamentele rol heeft gespeeld in de kerkmuziekhervorming in ons land! Meer zelfs, dat hij en niet Lemmens de feitelijke stichter is van de *Interdiocesane Kerkmuziekschool* - het *Lemmensinstituut* - te Mechelen. Volgens Lambrecht Lambrechts werd de Mechelse kerkmuziekschool aanvankelijk zelfs ook *Van Dammeschool*

genoemd.⁽²⁴⁾ Dat klonk onwaarschijnlijk ongeloofwaardig, eerder wat chauvinistisch, en prikkelde naar meer informatie, alhoewel de informant een zeer groot gezag had als kerkmusicus. En hij had gelijk.

Afb. 8: Kanunnik Pierre Van Damme (1832-1898), professor Gewijde Muziek Groot-Seminarie Gent, musicoloog, stichter van de Interdiocesane Kermuziekschool (aanvankelijk Van Dammeschool genoemd), stichter van de Gregoriusvereniging en stichter van het tijdschrift "Musica Sacra" dat in 1964 veranderd werd in het tijdschrift "Adem"

Wie was Van Damme? Pierre-Jean Van Damme was de zoon van de **onderwijzer-organist Jean-Baptiste Van Damme** van Sint-Laureins bij Eeklo. Een man uit het kerkmuziekmilieu. Reeds toen hij aan het college studeerde te Sint-Niklaas, was hij in vele vakken de *primus inter pares*. Samen met het behalen van zijn schitterende uitslag in de retorica te Sint-Niklaas, werd hem ook nog de "*Prix de sagesse*" toegekend. Dit was een prijs die de studenten zelf toekenden aan de verstandigste medestudent van gans de school, ook misschien omdat hij tezelfdertijd een erg bescheiden student was. Van Damme had echter een grote handicap: zijn zwakke gezondheid. Naast zijn vlotte talenkennis Frans, Engels en Duits, had hij zich gespecialiseerd in Latijn, Grieks, Hebreeuws en Syrisch: de bijbelse talen. In 1869 werd hij benoemd tot professor kerkgeschiedenis aan het Groot-Seminarie te Gent. Hij had ook Kerkelijk Recht gestudeerd te Leuven, maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Zijn eigenlijke roeping lag op een muzikaal domein: vooral dat van de kerkmuziekpedagoog.

Pierre-Jean Van Damme, zoon van de onderwijzer-organist Jean-Baptiste, was bijzonder geïnteresseerd in de kerkmuziek. Notenleer, harmonie, begeleiding en vooral zijn liefde voor het orgel en het gregoriaans had hij van huis uit meegekregen. Het onderricht van

Gewijde Muziek in het seminarie riep voor hem meer vragen op dan antwoorden die hij kreeg. Die ongewone interesse voor kerkmuziek was de Bisschoppelijke Overheid zeker niet ontgaan, en op termijn benoemde Mgr. Bracq hem tot Groot-Cantor van de Sint-Baafskathedraal. Maar daar bleef het niet bij. De bisschop vertrouwde hem ook de "kerkmuzikale opleiding" van de seminaristen toe. Daarmee stond Pierre Van Damme, die in feite muzikaal autodidact was - voor een opgave die niet in verhouding stond tot zijn gevolgde studies. Hoe sterk hij ook begaan was met de kerkmuziek, zijn professionele vorming lag op een totaal ander domein. Hij stond voor een octopus van problemen rond de kerkmuziek in vele opzichten. Hij ervoer een structureel tekort aan echte kerkmusici door het gemis aan een professionele kerkmuziekschool, terwijl een liturgische beweging nog onbestaande was. En *last but not least*: voor zijn eigen opdracht had hij zelf nauwelijks een poot om op te staan.

Van Damme stond dus voor pionierswerk en dat ging hij met de wortels aanpakken. Die aanpak zou hem echter veel verder brengen dan zijn oorspronkelijke muzikale opdracht. Hij studeerde Muziekgeschiedenis van waaruit hij zich oriënteerde op, en ook zocht naar de plaats, de betekenis, en de ontwikkeling van de kerkmuziek en haar bronnen. Hij bezat de volledige uitgave van de werken van Palestrina in functie van zijn leeropdracht.⁽²⁵⁾ Ook de paleografie van het gregoriaans en de *Micrologia* van Guido van Arezzo werden voorwerp van intense studie (waarschijnlijk onder invloed van de gerenommeerde muziekhistoricus Gevaert die geruime tijd in het Gentse woonde en met wie hij goede banden had). In diezelfde context bestudeerde hij de invloed van het ritme van de Griekse muziek op het gregoriaans. Zijn muzikale achtergrond en zijn talenkennis, vooral van oude en Oosterse talen kwamen hem hierbij goed te pas. Om de grootste nood te lenigen in de parochies van zijn bisdom gaf hij de begeleidingsboeken gregoriaans uit zoals *Ordinarium Missae, Vesperae et Laudes Vespertinae*. Voor het Groot-Seminarie ontwierp hij de cursus *Theoretische en praktische lessen van gregoriaanse zang*.

Pierre Van Damme was een intellectueel met brede culturele belangstelling. Zijn musicologische activiteiten en zijn literaire ambities als ondervoorzitter van de Gentse "*Séance littéraire*" legden grotendeels beslag op zijn tijd. Intussen schreef hij talrijke orgelbegeleidingen die hij uitgaf bij Poelman in de Hoogstraat te Gent. Maar die waren alleen bruikbaar in zijn bisdom, "*à l'usage du Diocèse de Gand*". Eenheid in het gregoriaans was vèr te zoeken, en organisten met een background van de professionele kerkmusicus behoorden tot de uitzonderingen. Daarom wilde hij een "hogeschool voor kerkmuzikanten" (*avant la lettre*) oprichten, maar hij ging daarvoor niet over één nacht ijs.

IX. L'ÉCOLE DE MUSIQUE RÉLIGIEUSE

Toen hij nog priester-student was in het H. Geestcollege te Leuven, kwam Van Damme dagelijks in contact met een select internationaal gezelschap, dat toen reeds een Europese dimensie gaf aan zijn interesses. Zijn roots, zijn intellectuele bagage en zijn kerkmuzikale opdracht in het *Groot-Seminarie* te Gent, gaven hem een gedrevenheid die zou leiden tot de aanzet van een grote restauratie van de kerkmuziek over de bisdommen heen. Parallel hiermee stond de herwaardering van het ambt van kerkorganist, gepaard met de opleiding van organisten op professioneel niveau, hoog op zijn agenda.

In 1871 stelde hij een *Vademecum van de organist in de Katholieke Eredienst* op, en trok ermee naar Londen bij Lemmens die op dat ogenblik dé Europese autoriteit was van de orgelkunst in Europa. Van Damme ondernam talrijke studiereizen naar Rome (Vaticaanse bibliotheek), Solesmes (de paleografen van het gregoriaans o.l.v. Dom Pottier), naar Beuron in Baden-Württemberg waar men -zoals hij - het gregoriaans en de Griekse muziek bestudeerde, vervolgens naar Regensburg bij Witt (stichter van de *Allgemeiner Deutscher Caeciliënverein* en oprichter van *Musica Sacra*) en Haberl (stichter van de kerkmuziekschool van Regensburg, musicoloog en uitgever van de werken van Palestrina). Ook bij Koenen (kapelmeester van de Dom en professor kerkmuziek aan het Seminarie) te Keulen en bij Böckeler te Aken klopte hij aan. Hij was klaar voor het stichten van de school en kende de spelregels ervan. Maar hij wilde Lemmens aan het hoofd en daar had hij alle redenen voor.

Van Damme hield ondanks alles zijn pendeltochten naar Lemmens vol, en in 1878 kreeg hij het gedaan, de vermaarde organist (in 1857 gehuwd met de Londense diva, de sopraan Hélène Sherrington)⁽²⁶⁾ te overtuigen naar België terug te keren, om er de leiding te nemen van **een zelfstandige kerkmuziekschool**. Dit was precies vier jaar nadat Franz-Xaver Haberl, de kapelmeester van de Dom van Passau, zijn befaamde kerkmuziekschool in Regensburg had gesticht. Orgel en gregoriaans moesten de hoekstenen vormen van het onderwijs naar hun nieuwe inzichten, en daar kon de liturgie alleen maar wel bij varen. Toen de Gentse bisschop Mgr. Bracq de resultaten vernam van de talrijke contacten van zijn Groot-Cantor met Lemmens, richtte hij nog hetzelfde jaar (1878) een confrérie op die de nieuwe inzichten over de kerkmuziek moest actualiseren voor de kerkmusici, organisten, kosterorganisten via studiedagen en conferenties. Ze kreeg de naam *Confrerie Sint-Jan Berchmans*, naar de gelijknamige 17de-eeuwse asceet. Daarop stapte Kanunnik Van Damme met een leerplan op zak - dat hij in overleg met Lemmens

had opgesteld - naar het Belgisch Episcopaat. Dit kreeg er nog een kopzorg bovenop bij de schoolstrijd die reeds woedde... Maar de bisschoppen verklaarden zich volmondig akkoord, en "de school" of wat men daaronder verstond, kon in 1879 starten.⁽²⁷⁾ Van Damme's ultieme doel kwam dichterbij. Jacques Lemmens werd de eerste directeur van *L'École de Musique Religieuse*. Van Damme noemde het een "kerkmuziekconservatorium". Als vestigingsplaats lieten de bisschoppen hun keuze vallen op het centraal gelegen Mechelen, zetel van het Aartsbisdom.

X. CONVERGERENDE STICHTINGEN

In feite bestond er van bij het begin een zekere continuïteit in de organistenopleiding tussen de normaalscholen en de interdiocesane kerkmuziekschool (1879) te Mechelen, omdat in genoemde scholen de orgelmethode van Lemmens werd gevolgd. In de kerkmuziekschool stond wel Kerklatin op het programma. Dit werd gebaseerd op de teksten uit het *Missale* en het *Vesperale*. Later, toen de liturgische beweging boven water kwam, werd er ook langs die kant hulp aangeboden, door de uitgave van een degelijke methode *Liturgisch Latijn: "voor hen die zonder humaniora-studiën te hebben gedaan, de latijnse teksten der liturgie trachten te verstaan"*.

De deuren stonden open voor jonge begaafde musici die zich volledig in de kerkmuziek professioneel wensten te ontplooiën. Men eiste voor piano en vooral voor orgel een hoge graad van virtuositeit. Harmonie, contrapunt en fuga behoorden sowieso tot het lessenpakket van de kandidaat-kerkmuzikanten die er bovendien nog compositie van gewijde muziek kregen. Tenminste, dat was de bedoeling, want alhoewel hoog gegrepen, begon de start uiterst bescheiden. De directeur was de eerste leraar: Lemmens. Het jaar daarop werd hij geassisteerd door zijn leerling-medewerker Duclos die godsdienst, liturgie en Latijn onderrichtte. Maar, zoals Witt en Haberl Van Damme hadden geadviseerd, kon de school alleen maar van de grond komen, wanneer ze onderbouwd werd door een sterk kerkmuzikaal verenigingsleven. Daarom richtte hij het jaar daarop de *Sint-Gregoriusvereniging (1880)* op, vergelijkbaar met de *Allgemeiner Deutscher Caeciliënverein* in Regensburg. Die zorgde voor de nodige belangstelling en "aanvoer" van studenten. Via het apparaat van de parochies kreeg de Sint-Gregoriusvereniging probleemloos snel allure. Ze werd de voedingsbodem bij uitstek voor het kleinste schooltje van ons land dat ook door zijn uniciteit toch alle groeikansen meekreeg. Van Damme plaatste ook

hier Lemmens aan het hoofd van de vereniging, maar hij deed al het werk, en riep zelf de Statutaire Vergaderingen bij elkaar. Na het vroegtijdig overlijden van Lemmens zou Van Damme de volledige leiding van de Sint-Gregoriusvereniging op zich nemen.

Ten slotte richtte hij - in overeenstemming met wat Witt voordien in Regensburg deed - nog een derde convergerende stichting op: het tijdschrift *Musica Sacra* (1881). Dit werd het platform waarin de "ontmoeting der geesten" kon plaatsvinden, de toevlucht voor herbronning. Het tijdschrift moest een band smeden tussen de school en de Sint-Gregoriusvereniging die een wervingsveld werd voor de jonge kerkmuziekschool, terwijl diezelfde Gregoriusvereniging tegelijk de deuren opende naar de Europese zusterverenigingen. Van Damme nam de leiding van de redactie en gaf in Gent "zijn" *Musica Sacra* uit. Gustaaf Van Hulse, kapelmeester-organist van de hoofdkerk van Sint-Niklaas werd een van zijn medewerkers. Zowel de *Gregoriusvereniging* als *Musica Sacra* werden wat de kanunnik beoogde: dé hefbomen van "zijn" hogeschool voor kerkmuziek. Het werkte.

Maar tegenspoed bleef niet uit. Het jaar dat kanunnik Van Damme uiteindelijk rond was met zijn drie stichtingen, overleed de hoofdrolspeler die hij voor de vernieuwing van de kerkmuziek op de directeursstoel had geplaatst, de man die "Europa had leren orgel spelen": Jacques Lemmens. Lemmens was slechts 58 jaar oud! Een grotere ramp voor de kersverse school was ondenkbaar. De jonge plant dreigde snel te verwelken indien ze niet onmiddellijk een verse injectie kreeg. Van Damme moest zijn initieel werk terug overdoen, en deze keer zonder Lemmens!

Om dergelijke figuur op te volgen kwam er maar één Belgisch musicus in aanmerking: de Oost-Vlaamse toondichter uit Sinaai (Sint-Niklaas), Edgar Tinel. De bisschoppen volgden zoals in 1878 unaniem zijn advies en het werd opnieuw een schot in de roos. Tinel verwerft zoals Lemmens mondiale faam, vooral door zijn composities.⁽²⁸⁾

Maar naar het einde van de jaren tachtig - hij was 57 of 58 jaar - werd kanunnik Van Damme zenuwziek. Zijn oud-leerling en vriend Dom Laurent Janssens uit Sint-Niklaas, monnik in Maredsous, was bereid om zijn taak als redacteur van *Musica Sacra* over te nemen.⁽²⁹⁾ Dit gebeurde in 1890. Van Damme's toestand verslechterde en in 1892 nam kanunnik H. Van de Wattyne (1859-1953) zijn lessen over in het Groot-Seminarie te Gent. Kanunnik Pierre van Damme overleed in 1898, in een toestand van totale zinsverbijstering. Hij liet echter een grandiose erfenis na: het *Lemmensgesticht*, dat intussen met spirit geleid werd door de Waaslandse musicus Tinel. Zijn kerkmuziekschool

werd een begrip in de muziekwereld. Maar ook de diocesane kosters-organistenschool beleefde in het bisdom Gent hoogconjunctuur.

XI. POSTSCRIPTUM

Het openen van de oude archieven van de *Bisschoppelijke Normaalschool* kwam over als een "ontmoeting" met vele tientallen kerkorganisten, die hun basisvorming kregen in Sint-Niklaas en waarvan er heel wat een bijzondere betekenis hebben gehad. Uitzonderingen terzijde gelaten stellen we vast, dat vooral de meest muzikale figuren familiaal stevig muzikaal "ingebod" waren. Het beroep van onderwijzer-organist of koster-organist werd in verschillende gevallen een familiale aangelegenheid, overgedragen van vader op zoon of op meerdere zonen. De familie Van Durme is daar het schitterendste voorbeeld van.

Zo was de vader van kanunnik Van Damme, Jean-Baptiste Van Damme onderwijzer-organist terwijl de broer van de kanunnik, Pierre (diploma 1859), en diens beide neven Hypoliet (diploma 1863) en Frans (diploma 1882) ook dorps-organisten waren.

Meerdere Tinels werden gediplomeerd aan de *Bisschoppelijke Normaalschool* te Sint-Niklaas. Oscar Tinel (diploma 1872), broer van Edgar, studeerde eerst bij zijn vader Pierre Tinel (diploma 1847), daarna bij Ferdinand Van Durme. De liedcomponist Jef (Emile Joseph) Tinel, neef van Edgar Tinel behaalde in 1903 in de normaalschool zijn diploma kerk-organist 2de graad, en studeerde daarna verder bij zijn oom in het *Lemmensinstituut*. Edgar Tinel volgde - zoals zijn broer - de eerste lessen bij Ferdinand van Durme in Eksaarde. Hij maakte echter op zeer jonge leeftijd (een leeftijd die helemaal niet in aanmerking kwam voor een inschrijving in de normaalschool) rechtstreeks de sprong naar Brussel. Edgar zong daar ook als koorknaap (sopraan) in de *Schola* van de Collegiale kerk Sint-Goedele.

De vader van Ignace De Sutter, Karel De Sutter (1878-1938), (diploma 1895), was aanvankelijk organist-kapelmeester van Heilig Kerst te Gent waar hij August De Sutter (1846-1912), (diploma 1869), grootvader van Ignace in dezelfde functie had opgevolgd. August werd directeur van de *Stedelijke Muziekschool* van Ronse. Ook de overgrootvader van Ignace was organist. Hij kwam op zijn beurt uit een kosters-organistenfamilie uit Oostakker en werd koster-organist in Sint-Martinus te Velzeke (Zottegem).⁽³⁰⁾

Arthur De Hovre (diploma 1888), was gediplomeerd als onderwijzer-organist

zoals zijn vader. Hij werd professor aan het conservatorium van Antwerpen. Hij zat via Tilborghs in de traditie van Lemmens. Ook zijn grootvader en overgrootvader waren organist. Raymond De Hovre werd gediplomeerd in de *Bisschoppelijke Normaalschool* in 1859 en Kamiel in 1960. De gebroeders Bernard (diploma 1896), Frederick (diploma 1900) en Theofiel (diploma 1903) waren neven van Arthur De Hovre. Hendrik de Hovre (diploma 1910) werd koster-organist in Nederbrakel en Arthur De Hovre (diploma 1921) werd koster-organist in Oostakker. Er is wel onzekerheid over de verwantschappen van de laatste twee.

Er zijn de De Regges (Gustaaf diploma 1870, Aimé diploma 1894, en Pieter diploma 1917) Ernest (broer van Pieter) studeerde aan het Lemmensinstituut - Prijs Uitmuntendheid in 1923. Hij werd organist aan de kathedraal van Ennis in Ierland waar hij verongelukte.

Arsène Goedertier (diploma 1894) vonden we in hetzelfde register terug, ook zijn broer Oktaaf Goedertier (diploma 1900). Patrick Roose liet ons een citaat worden uit de bespreking van het orgel van Overmere in *Orgelkunst*, 1996, dec. Het luidt als volgt: "Een jury, samengesteld uit kan. P.J. Van Damme, Edm. De Caernewal en een zekere Goedertier, keurde het orgel goed in januari 1890. (Kanunnik Van Damme hoeft hier niet voorgesteld te worden, Caernewal was de organist van Ledeberg, en Goedertier is naar mijn vermoeden niet minder dan de organist van het naburige Wetteren die later berucht zou worden door de diefstal van een paneel van het Lam Gods-schilderij!)" Hij voegt er aan toe: "Correctie: het betreft niet Arsène Goedertier (deze was pas 14 jaar in 1890) maar vermoedelijk zijn vader". En Roose vervolgt: "Nota. Arsène Goedertier werd geboren in Lede op 23 dec. 1876. Zijn vader was hoofdonderwijzer en inspecteur van het normaalonderwijs, tot hij ontslag nam n.a.v. de schoolstrijd van 1879-1884. Ter "compensatie" had het bisdom Gent hem het kosterchap in de Sint-Gertrudiskerk te Wetteren aangeboden. Nadat zijn echtgenote in 1894 was overleden, zond vader Goedertier zijn zoon Arsène naar de bisschoppelijke normaalschool in Sint-Niklaas, waar hij als koster afstudeerde. Arsène Goedertier was tevens een niet-onverdienstelijk schilder en gaf ook tekenles. Hij huwde in 1915, en het echtpaar richtte een wisselagentschap op. Berucht is hij echter geworden als vermoedelijke dader van de diefstal, in de nacht van 10 op 11 april 1934, van twee panelen van het Lam Gods-schilderij uit de Gentse Sint-Baafskathedraal. Hij overleed schielijk op 20 nov. 1934, en nam het geheim van het nog steeds niet teruggevonden paneel "De rechtvaardige rechters" mee in het graf. * Bijkomende nota: volgens een naamlijst van koster in 1894 was in Lede een zekere H. Goedertier koster; vermits Arsène G. in

Lede geboren is zou men deze H. kunnen identificeren met A.'s vader; doch merkwaardig is dat H. in 1894 in de kosterlijst nog als "H. Goedertier, Lede" vermeld staat, wat in tegenspraak is met bovenstaand gegeven (dat ontleend is aan de tentoonstellingscatalogoog "De stoutmoedige diefte van het Lam Gods").

Andere bekende namen: de familie Drossens uit Lokeren (Désiré, diploma 1857; Hilaire, diploma 1886; Cyriel, diploma 1901) die we allemaal terugvinden in het stamregister van de *Bisschoppelijke Normaalschool* als *sacristains*. Gustaaf Drossens, gediplomeerd aan het *Lemmensinstituut* werd organist-stadsbeiaardier van Lokeren.

We kunnen zo doorgaan met de familie Specht (grootvader Louis, vader Florimond en zoon Hector, drie kerk-organisten), met de familie Moortgat, waarvan er minstens drie aan de *Bisschoppelijke Normaalschool* gediplomeerd werden w.o. twee broers van Alfons Moortgat. Het waren (of zijn) de mensen "achter het orgel", de mensen "achter de kerkmuziek". Is dit geen braakliggend terrein voor musicologen om de monografieën aan te vullen van de markantste organistenfamilies?

In de 19de eeuw was de dictatoriale gestrengheid van aanpak door en door middeleeuws. Dat gold ook voor de opleiding tot onderwijzer-organist of koster-organist in vergelijking met het schoolbeeld dat we vandaag kennen. Vanaf de eerste helft van de 20ste eeuw kwam er een kleine kentering in, tot wanneer het (verplicht) internaat in de 2de helft van de 20ste eeuw in de normaalschool werd opgeheven. Dit liep ook parallel met een totaal nieuwe visie van het pedagogisch beleid dat steeds evolueert.⁽³¹⁾ Ons artikel mag dan een hommage zijn aan de vele kerkmusici die aan de *Bisschoppelijke Normaalschool* gediplomeerd werden, het is tegelijk een hommage aan de leerkrachten die de opdracht van hun bisschoppen gedurende bijna anderhalve eeuw met groot idealisme punctueel hebben vervuld. Zonder hen had het verleden en de toekomst er wellicht anders uitgezien.

EINDNOTEN

⁽¹⁾ Reeds na tien jaar berustte ongeveer de helft van het Lager Onderwijs in de handen van de katholieken. Katholieke normaalscholen waren de pedagogische burchten die de toekomst moesten verzekeren van het christelijk geloof dat start bij de jonge mens. De bisschoppen grepen het grondwetsartikel aan dat de vrijheid van godsdienst waarborgde om hun plannen concrete gestalte te geven. De weerklink van hun strategie werd zo groot dat het leidde tot de fameuze schoolstrijd in 1879 toen de regering in paniekstemming een wet goedkeurde die bepaalde dat alle onderwijzers in de staatsnormaalscholen moesten gevormd worden. Een strijd die door de veertigjarige voorsprong van aanpak van het onderwijs in het katholieke kamp door de katholieken dan ook glansrijk werd gewonnen. Zie ook: AUBERT ROGER, *De Belgische Kerk op het einde van de 19de eeuw*, in: *Adem*, XV, 1979, nr 1.

⁽²⁾ Kerkarchief van de pastorie van St.-Pauwels (deelgemeente van St.-Gillis-Waas). Hetzelfde geldt voor Vrasene en was volgens de hoofdredacteur van dit tijdschrift algemeen gebruikelijk.

⁽³⁾ Dit scheen ook een vrij algemene regel te zijn in de Noordelijke Nederlanden. Uit een instructie van 1648 van de Nicolaïkerk te Utrecht blijkt namelijk dat schoolmeester Brinck ook horlogemeester, voorlezer, voorzanger, koster, en beiaardier was. Cfr. DICK VAN DEN HUL, *Klokkenkunst te Utrecht, (Stichtse Historische Reeks)*, Zutphen, 1982, p. 292. Vandaar misschien het volks gezegde voor een duivel-doet-al: *hij moet luiden, kleppen en de vaan dragen*.

⁽⁴⁾ Om aan de wens van de Gentse bisschop Mgr. Bracq te voldoen trok het stadsbestuur in 1870 een nieuwe straat door het nabijgelegen akkerland in de buurt van "de nieuwe kerk" (Onze-Lieve-Vrouwkerk) en noemden ze Kasteelstraat. Meteen werd gebouwd aan "l'école de sacristains et l'école normale". Aan de basis van deze realisatie lagen drie eminente politici: senator Louis Janssens, voorzitter van het kiescomité van het Arrondissement, volksvertegenwoordiger Stanislas Verwilghen (o.m. voorzitter van de Kerkfabriek van de Onze-Lieve-Vrouwparochie een medeoprichter van het Davidsfonds en diens zoon baron Alfons Verwilghen, lid van de Bestendige Deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen. Het waren drie hevige voorvechters van het katholiek onderwijs. Cfr. *De stad St.-Niklaas*, Gent, 1971 p. 346 en 396. Zie ook RICHARD WEEMAES, *Gewijde muziek in de Onze-Lieve-Vrouwkerk*, in: *In de schaduw van een beeld*, Sint-Niklaas 1994, p. 241 e.v.

⁽⁵⁾ De orgellessen (en overige muziekvakken) werden gegeven op het orgel van de kapel van het St.-Jozefgesticht door E.H. Edouard Van de Vyvere, pastoor van Nieuwkerken-Waas. Hij gaf er les vanaf de stichting van de school in 1839 tot 1847.

⁽⁶⁾ LEO DE MEULENAAR, *1843 't kan verkeren*, in: *Kasteelgalm. Tijdschrift van de oud-leerlingenbond van de Bisschoppelijke Normaalschool te Sint-Niklaas*, XXV, 1969, lente, p. 2.

⁽⁷⁾ Een archiefstuk van vóór 1860, in: *Kasteelgalm. Tijdschrift van de oud-leerlingenbond van de Bisschoppelijke Normaalschool te Sint-Niklaas*, XXV, 1969, herfst, p. 35. Een dubbel diploma dus. Wel verschillend van niveau maar substantieel vergelijkbaar: 100 jaar later wordt deze zienswijze terug toegepast maar in omgekeerde richting. Het *Lemmensinstituut* koppelt een muziekpedagogisch diploma aan een kerkmuzikaal, omwille van de leefbaarheid van dit laatste.

⁽⁸⁾ RICHARD WEEMAES, o.c., p. 241 e.v.

⁽⁹⁾ MALOU HAINE EN NICOLAS MEEÛS, *Van Dinter. Famille de facteurs d'orgue*, in: *Dictionnaire des facteurs d'instruments de musique en Wallonie et à Bruxelles du 9e siècle à nos jours*, Brussel, 1986, p. 429 en 430.

⁽¹⁰⁾ IGNACE DE SUTTER, *De Orgels van onze Normaalschool*, in: *Kasteelgalm. Tijdschrift van*

de oud-leerlingenbond van de Bisschoppelijke Normaalschool te Sint-Niklaas, IX, 1952, nr. 1, p. 18-23.

^(11a) GHISLAIN POTVLIËGHE, *Het Historisch orgel in Vlaanderen*, Dl. I, Brussel, 1974, p. 605.

Een orgel met 31 registers waarvan er een aantal is ontdekt. Pijpwerk, windladen, registratuur, klaviatuur, wellenborden, abstrakten, blaasbalg ongewijzigd: integraal van 1890.

^(11b) Dispositie van het Vereeckenorgel van de normaalschool te Sint-Niklaas:

Groot Orgel (onderklavier)	Récit (bovenklavier)	Pedaal
In volgorde van links naar rechts:		
Bourdon 16'	Cor de chamois 8'	Principal 8'
Monter 8'	Salicional 8'	Sousbasse 16'
Flûte harmonique 8'	Voix célestes 8'	
Gambe 8'	Flûte 4'	
Bourdon 8'	Basson 8'	
Prestant 4'		

In het midden van het registerbord staat:

Tutti Gr. Orgue

Tutti Récit

Koppelingen: (van links naar rechts)

Récit aux pédales

Grand'orgue aux pédales

Récit au Grand-orgue

Forté Général

Manuaalomvang C tot g''' (56 toetsen)

Pedaalomvang C tot f' (30 toetsen)

Zwelkast

Toonhoogte a = ca 440 Hz

Orgelkast (eikenhout) vrijwel ongeschonden

Eiken beschot linkerkant: *LAUDATE DOMINUM IN TYMPANO ET CHORO*

Eiken beschot rechterkant: *LAUDATE EUM IN CHORDIS ET CHORO*

Toestand van het orgel: 12 ivoeren toetsbeschermers weg, quasi onbespeelbaar.

⁽¹²⁾ EDOUARD GRÉGOIR, *Van de Vyvere Edouard-Fr.*, in: *Documents historiques relatifs à l'art musical et aux artistes-musiciens*, Brussel, 1874, p. 126.

⁽¹³⁾ Reeds van bij het begin van de stichting van de *Bisschoppelijke Normaalschool* spraken ook van "l'Ecole de Sacristains". Cfr *supra*. Na W.O.I worden er geen aparte aantekeningen meer gemaakt in het stamregister van de *Bisschoppelijke Normaalschool*. Vermoedelijk worden *Normaalschool* en *Koster-organistenschool* rond die periode definitief gesplitst.

⁽¹⁴⁾ De naam D'Hooghe komt in het Bisdom Gent vrij veel voor in de kringen van koster-organist of organist. Hierna volgen de D'Hooghe-families uit onze contreien die zich als organist hebben ingezet voor de gezongen liturgie, of zich als toondichter verdienstelijk hebben gemaakt. Erkende diploma's werden pas uitgereikt vanaf 1847.

1. Carolus D'Hooghe, ° Bazel 1785 - + Bazel 1865, vanaf 1808 koster-organist te Bazel.

2. Edward D'Hooghe, ° Hingene 1810 - + Niel 1886, was gedurende 50 jaar koster-organist in Niel.

3. Frans D'Hooghe, ° Hingene 1820 - + Temse 1907, vanaf 1855 koster-organist en 25 jaar orkestmeester te Temse.

4. Jozef D'Hooghe, ° Temse 1827 - + Kruikebeke 1908, **diploma 1847**, koster-organist te Kruikebeke, toondichter.

5. August D'Hooghe, ° Bazel 1832 - + Haasdonk 1883, koster-organist in Haasdonk.
6. Adolf D'Hooghe, ° Bazel 1836 - + Bazel 1881, koster-organist te Bazel, dirigent *De Ware Vrienden*.
7. Edward D'Hooghe, ° Niel 1843 - + ?, **diploma 1860**, koster-organist.
8. August D'Hooghe, ° Niel 1849 - + Niel 1901, toondichter, dichter van *O Kruise de Vlaming*.
9. Emiel D'Hooghe, ° Zele, **diploma** koster-onderwijzer Normalschool in **1862**.
10. Frans D'Hooghe, ° Temse 1854 - + Temse 1934, **diploma 1871**, koster-organist te Temse, directeur Muziekschool.
11. Emiel D'Hooghe, ° Niel 1858 - + Niel 1944, koster-organist te Niel.
12. H. D'Hooghe uit Niel behaalt zijn **diploma in 1879**. Verder geen gegevens. Verwant met Edward D'Hooghe en Emiel D'Hooghe.
13. Alfons D'Hooghe, ° Haasdonk 1858 - + Kruikebeke 1932, kanunnik in Leeds (E.) en kapelmeester-organist.
14. Cl.-Bernardinus D'Hooghe, ° Temse 1858 - + Lokeren 1936, organist bij de Minderbroeders, toondichter.
15. Ghislain D'Hooghe, ° Sint-Niklaas - + ?, **diploma 1880**, koster-organist te Tremelo.
16. Florent D'Hooghe, ° Haasdonk 1861 - + Gent 1926, **diploma 1879**, koster-organist te Haasdonk.
17. Hippoliet D'Hooghe, ° Niel 1862 - + Bazel 1941, **diploma 1879**, koster-organist te Bazel vanaf 1881.
18. Amédé D'Hooghe, ° Hamme-Zogge 1868 - + 1953 **diploma 1887**, onderwijzer-organist Hamme-Zogge.
19. Gabriel D'Hooghe, ° Bazel 1873 - + Kruikebeke 1941, **diploma 1888**, koster-organist te Kruikebeke in 1908.
20. Jozef D'Hooghe, ° Temse 1891 - + Temse 1944, **diploma 1908**, koster-organist te Temse.
21. Clement D'Hooghe, ° Temse 1899 - + 1951 Wilrijk, examen Bisschoppelijke Jury Gent, leraar KVMA.
22. Albert D'Hooghe, ° Hamme-Zogge 1916 - + Beveren 1985, **diploma 1934**, koster-organist te Beveren.
23. Kamiel D'Hooghe, ° Beveren 1929, **diploma 1947**, o.m. organist in Verrebroek, hogere diploma's en functies zie elders.
24. Romain D'Hooghe, ° Beveren 1942, **diploma 1960**, koster-organist Sint-Niklaas Christus-Koning.

Deze lijst is ongetwijfeld onvolledig.

- Er is bv. ook een D'Hooghe uit Temse die **humaniorastudent** was aan het Sint-Jozefgesticht. Hij blijkt echter toch in **1871 zijn diploma 3de graad** koster-organist behaald te hebben toen de normaalschool nog bij-afdeling was van het Sint-Jozefgesticht.

- Voor het zilveren jubileum van kanunnik Amaat Joos, (1880-1905), directeur *Bisschoppelijke Normalschool* werd een cantate uitgevoerd op tekst van E.H. Scheiris (onderpastoor Onze-Lieve-Vrouwparochie) en op muziek gezet in 1905 door Am. D'Hooghe.

In het register kwamen nog meerdere D'Hooghes voor, maar er was niet uit op te maken in hoeverre ze ook muzikale studies hadden gevolgd. Remi en Oktaaf D'Hooghe uit Oost-Eeklo zijn respectievelijk in 1907 en 1911 aan de *Bisschoppelijke Normalschool* te Sint-Niklaas gediplomeerd.

Informatiebronnen: archief *Bisschoppelijke Normalschool* te Sint-Niklaas; L. Wouters-d'Hooghe, Brasschaat; Koortabel 1954 Bisdome Gent; SIEGFRIED DE COCK, *De familie D'Hooghe*, in: *Het Vrije Waasland*, 26 juli 1985; ANDRÉ STOOP EN BART MOENSSSENS, *Biografieën D'Hooghe*, in:

Lexicon van het Muziekleven on het Land van Waas, Sint-Niklaas, 1987, p. 34-45.

⁽¹⁵⁾ Voor meer informatie over Van Durme verwijzen we naar ons artikel *Het geslacht Van Durme, twee eeuwen dienstbetoon in kerk en kerkmuziek*, in: *Orgelkunst*, XVII, 1994, nr. 2/juni, p. 66-86.

⁽¹⁶⁾ Aantekening in het schoolstamregister schooljaar 1858-59, stamnummer 498: Fernand Van Durme. Met dank aan de heer Eddy Van Hoye, voorzitter van het *Hogeschooldepartement Sint-Lieven* te Sint-Niklaas die de oude archieven uit de kluis welwillend ter beschikking stelde, en aan prof. Carlos Martens voor zijn bemiddeling en inzage van zijn persoonlijke documenten als *Kasteelgalm* en *Bulletin van de Oud-leerlingenbond Sint-Franciscus van Sales*.

⁽¹⁷⁾ Koster-organisten kregen een Lagere Wijding waardoor zij gemachtigd werden Heilige Voorwerpen zoals de kelk en de remonstrans aan te raken. Tradities in de kerk kunnen zeer ver gaan. In de middeleeuwen mochten bv. gewijde klokken enkel geluid worden door iemand van het subdiaconaat. Cfr. DICK VAN DEN HUL, *Klokkenkunst te Utrecht tot 1700*, Zutphen, 1982, p. 292.

⁽¹⁸⁾ Hij was de vader van Camil van Hulse (organist-kapelmeester in Tucson, Arizona, USA), van Frans (diploma 1924) die zijn vader Gustaaf opvolgde als organist van de hoofdkerk van Sint-Niklaas en van Raf (diploma 1923). Ook Ernest (diploma 1884) en Edward (diploma 1889) werden aan de *Bisschoppelijke Normalschool* te Sint-Niklaas gediplomeerd als onderwijzer-organist. Deze laatste twee waren broers van Gustaaf.

⁽¹⁹⁾ In 1919 volgde Oscar Van Durme Kamiel Van den Eynde (vanaf 1895 organist van de Onze-Lieve-Vrouwkerk en muziekleraar normaalschool) op als muziekleraar aan de *Bisschoppelijke Normalschool*, functie die hij zou uitoefenen tot aan zijn overlijden in 1925.

⁽²⁰⁾ Meerdere De Hovres werden organist na hun opleiding in de *Bisschoppelijke Normalschool*: Raymond (uit Oudenaarde, diploma 1859, vermoedelijk de vader van Arthur), Kamiel (diploma 1860), Bernard (diploma 1896), Frederick (diploma 1900), Maurice (diploma 1903), Theofiel (diploma 1907).

⁽²¹⁾ De vader van Raoul Steppe (Honoré) was leraar piano aan het conservatorium te Gent. Diens broer Hilaire (diploma *Bisschoppelijke Normalschool* 1869) was onderwijzer-koster te Serskamp. Zij kregen beiden deels muzieklessen van hun ouders. Raoul kreeg de eerste orgellessen van zijn grootvader Bernard Steppe die organist was in Nieuwkerken. Cfr. ook ANDRÉ STOOP EN BART MOENSSSENS, *Biografieën*, in: *Lexicon van het muziekleven in het Land van Waas*. (*Bibliotheca Wasiana*, Nr. 1, Sint-Niklaas, 1987, p. 155.

⁽²²⁾ Prudent Van Durme volgde Oscar Van Durme op als leraar aan de *Bisschoppelijke Normalschool* na diens overlijden in 1925. Na zijn overlijden in 1933 werd hij opgevolgd als organist in de Onze-Lieve-Vrouwkerk te Sint-Niklaas door Fernand Van Durme, en als muziekleraar aan de *Bisschoppelijke Normalschool* door Jozef Hellemond (Eerste Prijs Orgel en Prijs Callaerts aan het K.V.M.A. die toen reeds orgellessen gaf in het Klein-Seminarie). In 1851 werd een Henri Van Durme gediplomeerd als onderwijzer-koster (niet te verwarren met Henri Van Durme, diploma 1894, onderwijzer-koster te Kemzeke) die niet vermeld staat in de stamboom zoals opgegeven in *Orgelkunst*, XVII, 1994, nr. 2/juni. Hij zou een nakomeling kunnen zijn van de broer van stamvader Feliciaan. Er zijn immers nog meer Van Durmes gediplomeerd aan de normaalschool die niet vermeld staan in de stamboom. Hetzelfde geldt voor Theofiel van Durme (° 1853 te Wetteren) diploma 2de graad in 1872 (niet te verwarren met Theofiel Van Durme uit Sint-Kruis-Winkel, ° 1868, diploma 1887), Jules Van Durme (° 1871 te Moerbeke) diploma 1890, Raymond Van Durme (° 1885), diploma 1901 en Joris Van Durme (° 1918).

⁽²³⁾ Met dank aan inspecteur Antoon Defoort en Chris Dubois, Arnold Vandenberghe en Kamiel D'Hooghe voor nadere inlichtingen of mogelijke correcties. In 1966 werd de school

gereorganiseerd en het internaaf afgeschaft. De muzikale basis werd toen toevertrouwd aan één van de volgende muziekscholen: Brugge, Ieper, Izegem, Kortrijk of Roeselare.

⁽²⁴⁾ Gezien de uitstraling van Lemmens, die ook de eerste directeur was van de *Interdiocesane Kerkmuziekschool*, lag het voor de hand dat na de dood van Lemmens, diens naam werd overgedragen op de school. Voor de benaming *Van Dammeschool* verwijzen we naar een artikel in *Muziek-Warande*, VIII, 1929, nr. 6/juni, p. 122. over J. Lemmens door Lambrecht Lambrechts (1865-1962) o.m. leraar aan de *Rijksnormaalschool* te Gent, letterkundige en publicist die ijverde voor een degelijke muziekcultuur in ons land.

⁽²⁵⁾ Cfr. LUDO COLLIN, *Pierre Jean Van Damme*, in: *Adem*, XV, 1979, nr. 1, p. 40.

⁽²⁶⁾ Helen Sherrington (1834-1906) uit Preston (Engeland) had haar studies gevolgd aan het *Koninklijk Conservatorium* van Brussel. Bij de creatie van het oratorium *Franciscus* van Tinel in 1880 o.l.v. de toondichter zong zij de sopraan-solo. In 1891 werd ze zangpedagoge aan *The Royal Academy of Music* te Londen.

⁽²⁷⁾ Het is niet zo verwonderlijk dat Lemmens op relatief late leeftijd geen initiatief meer nam om een kerkmuziekschool op te richten maar omwille van zijn faam er toch aan wilde meewerken. Een soortgelijke houding nam bv. ook de wereldvermaarde beiaardier Jef Denyn aan die niet alleen geen initiatiefnemer was van de Mechelse beiaardschool "Jef Denyn" maar er aanvankelijk sceptisch tegenover stond. Hij liet er zich voor "inpalmten" en de school zou uiteindelijk gesticht worden op zijn 60ste verjaardag.

⁽²⁸⁾ Tinel's meesterwerk, *Franciscus*, werd niet alleen talrijke keren uitgevoerd in ons land, maar ook herhaalde keren in Engeland, Nederland, Duitsland, Frankrijk, Denemarken, Oostenrijk, Hongarije, Zwitserland, Ierland, Italië, Rusland, Verenigde Staten. Heel wat composities van Tinel verschenen bij wereldbekende uitgeverij Breitkopf & Härtel te Leipzig en New York.

⁽²⁹⁾ Dom Laurent Janssens (1855-1925) was de neef van Joseph Janssens, provinciaal van de Belgische Jezuïeten. Mgr. Bracq had hem naar Rome gestuurd (*Gregoriaanse Universiteit*), maar hij werd monnik in Maredsous waar hij medestichter en bezieler werd van "*Revue Benedictine*" en vurig verdediger van de gregoriaanse kerkmuziek. In 1893 doceerde hij dogmatische theologie te Rome. Hij werd lid van de pauselijke Curie, lid van de commissie voor gewijde muziek en voor herziening van de zangboeken. Cfr. *De stad Sint-Niklaas*, p. 347 en 348.

⁽³⁰⁾ IGNACE DE SUTTER, *Familieherinnering aan August De Sutter (1846-1912)*, (kopie in eigen bezit).

⁽³¹⁾ Het dictatoriaal regime in de katholieke scholen is begeven onder een democratiseringsproces. Dit maakt het mogelijk dat het schoolbeleid zélf door de studenten op het spreekwoordelijk "matje" kan worden geroepen. Het kan verkeren.

SUMMARY

In the 19th century the Episcopal Teachers' Training College (Bisschoppelijke Normaalschool) of Sint-Niklaas was the only school in the Ghent diocese to deliver a double degree: that of schoolteacher and organist or verger. This double degree met with the full approval of the Belgian bishops. They considered religious training, which was held to be the cornerstone of any pedagogic endeavour, to be inextricably tied up with liturgical practice at parish level. Schoolteachers were supposed to act as advisers to the working population and their exemplary function should find expression within the rites of the local community. The first diplomas of teacher-organist were granted in 1847. The two graduates were Pierre Tinel (the father of the famous composer Edgar Tinel) and Jozef D'Hooghe. The new diplomas were official recognition of the fact that the two functions had already long been linked.

The conception of the role which the candidate was to play within the community was reflected in the curriculum. Students got a general education, supplemented with courses in liturgy, plainsong and music theory. Talented students were also given the chance to take an organ course. Lemmens's organ method mentions in its subtitle that the work is being used not only at the conservatories of Paris, Brussels and Madrid, but at teachers' training colleges as well ("Adoptée par les Conservatoires de Paris, de Bruxelles, de Madrid et par les Ecoles Normales").

In the course of time the school acquired two organs. Use was also being made of organ of the Our Lady's Church (Onze-Lieve-Vrouwekerk), the parish where the students performed liturgical music at Sunday High Masses throughout the school year.

Names of the second generation of organists: Oscar Van Durme (graduated 1884). He founded a music school in Beauraing (near Namen) and won a composition prize in Paris. Arthur De Hovre (graduated 1888) became director of the academy of music in Lokeren and professor at the Antwerp conservatory. Karel De Sutter (graduated 1895) became director of the conservatory of Kortrijk (Courtrai), and won acclaim as a conductor all over Europe.

Canon Pierre Van Damme (1832-1891), son of teacher-organist Jean-Baptiste from Sint-Laureins near Eeklo, took the initiative to found the "Ecole de Musique Religieuse". The bishopric established the school in Mechelen (Malines). Van Damme also founded the Society of Saint Gregory (Sint-Gregoriusvereniging) and the review "Musica Sacra". Shortly after Lemmens's death it was he who proposed Edgar Tinel as director of the institute. The nomination was unanimously accepted by the bishops. The choice later proved to have been a most lucky one.

Louis Toebosch

Gelauwerd componist en gevierd improvisator

I. TEN HUIZE TOEBOSCH

Op 15 december 1999 waren we te gast bij de 83-jarige Louis Toebosch in zijn woning te Tilburg voor een aangenaam en boeiend gesprek. Het was voor onze gastheer een bijzondere dag; de eerste verjaardag van de uitvaart van zijn vrouw Maria Rubens, geboren te Bilzen (België). De herinnering aan haar maakt hem sterk.

Hun huwelijk op 1 augustus 1940 was het begin van een liefdevol, muzikaal en Bourgondisch samenleven met huize Toebosch-Rubens als zoete inval, eerst in Breda, en later in Tilburg. Huisconcerten, verjaardagen, prijsuitreikingen, lintjes, huwelijksdagen en andere herdenkingen en een groots vijftigjarig huwelijksfeest in 1990. (Uit tekst afscheidsviering Maria Rubens 15 december 1998)

In deze kunstenaarsfamilie Toebosch-Rubens zijn zes kinderen opgegroeid. De artistieke microbe voor de nieuwe kunstuitingen hebben zij van huis uit meegekregen. Verschillende onder hen wijden hun leven aan de dans, de muziek, de dramatische kunst of de plastische kunsten. Acht kleinkinderen trekken de lijn wellicht door. Hier stroomt de levenskracht van de muziek, met nadruk op de hedendaagse klankenwereld. Louis vertelt met bewondering en fierheid dat hij de volgende dag in het conservatorium te Tilburg het eerste deel van het eindexamen piano van zijn kleindochter zal bijwonen. Zij presenteert er een programma van hedendaagse kamermuziek, waaronder een eigen compositie. Precies zestig jaar eerder deed grootvader Louis eindexamen te Luik met op het programma eveneens een eigen compositie.

Een fijne gastheer, heerlijke koffie en wijn stimuleerden het oprakelen van herinneringen, met nadruk op de contacten met de Zuidelijke Nederlanden. Hierbij stond de orgelopleiding bij Charles Hens (1898-1967) aan het *Koninklijk Conservatorium* te Luik centraal. Niet enkel met heldere uiteenzettingen, gestaafd door goed bijgehouden documentatie en gekruid met spitse formuleringen, verraste Louis Toebosch ons; maar ook met de illustratie van de muziek van zijn Belgische leermeester, niet door een analytische toelichting,

maar door ze te laten klinken. Aan zijn vleugelpiano liet hij ons proeven van de *Symphonie de la Nativité* van Charles Hens, begeleid met een warm pleidooi voor de waarde van dit prachtige werk op gregoriaanse thema's.

II. ORGELOPLEIDING TE UTRECHT EN MAASTRICHT

We moeten ons verplaatsen naar het interbellum en proeven van een tijdsbeeld vanuit de opmerkingsgeest van de jonge Toebosch, opgegroeid in een onafhankelijk denkend milieu met sterke katholieke wortels.

"Ik begon in 1933 mijn orgelstudies aan de Kerkmuziekschool te Utrecht waar ik het slechts vier trimesters heb uitgehouden. Het was er een vreselijke kloostermentaliteit met elke ochtend gebed, gezongen mis en 's avonds vespers, met twee wandelingen per week, en permanente controle o.a. de post.

Deze maatregel leidde tot een merkwaardig incident. Op een gegeven dag ontving ik een brief waarvan enige woorden met rood waren onderstreept. Heel vreemd, maar ik herkende al gauw dat dit rood van de hand van mijn directeur Pater Dr. C. Huygens O.F.M. was. Woedend ben ik naar zijn kamer gegaan en hem mijn bevinding meegedeeld. Hij bleef mij enig antwoord schuldig. Mijn vader oordeelde toen dat de sfeer totaal verpest was en zette er een punt achter. Hendrik Andriessen was er mijn orgelleraar. Hij was, voor mij althans, geen beste orgelleraar. Hij gaf mij te moeilijke stukken die ik al gauw met handigheid en muzikaliteit wist te verklanken. Heel wat technische problemen werden echter omzeild en onder de mat geveegd."

Het muzieklyceum te Maastricht was de volgende etappe. Opmerkelijk hierbij is de grote verbondenheid tussen het toenmalige dynamische muziekleven in Maastricht en de traditierijke Belgische muziekstad Luik. Er was tussen de beide steden sedert eeuwen een wederzijdse beïnvloeding met Luik als aantrekkingspool. Het zal dan ook niet verwonderen dat het muzikmilieu van Maastricht en omgeving grotendeels op Luik was afgestemd. Aldus gingen in diezelfde periode ook de tijdgenoten van L. Toebosch: Jean Claessens, Matty Niel, Lotty Haas, Theofiel en Jean Franssen, (deze laatste

Afb. 9: Louis Toebosch

© Rudy Luijters

voor zowel orgel als piano) en Jos Stalmeyer naar Luik om er hun professionele studies af te ronden.

Ook in het *Maastrichts Stedelijk Orkest* speelden vele uitstekende musici van Luik. Vanaf 1916 tot 1946 werd dit orkest geleid door Henri Hermans (Nuth 19 febr. 1883-Maastricht 24 febr. 1947). Tijdens zijn beleid werd het aantal musici geleidelijk verhoogd. De Luikse violist Joseph Koch was er o.a. de gezagvolle concertmeester.

"Vanaf 1934 tot 1940 heb ik aan het muzieklceum orgel gestudeerd bij Henri Heydendael (° Heer 24 juni 1906 - 1994) die zijn opleiding had gekregen aan het Conservatorium te Luik waar hij zowel voor orgel als voor piano een Gouden Médaille behaalde. Hij was een goed, zorgzaam en veeleisend leraar.

*Orkestdirectie volgde ik bij Henri Hermans, ook als organist te Luik gevormd. Hij maakte mij vertrouwd met het orkestrepertoire. Hier ontplooidde zich voor mij een nieuwe wereld. De repetities van dit semi-professionele orkest hadden 's avonds plaats. Ik heb ze tijdens mijn studiejaren voor 80% bijgewoond. Het eigentijdse orkestrepertoire kreeg er onder impuls van H. Hermans vele kansen met de vertolking van composities van Marius Monnikendam, Henk Badings en anderen. Hindemith kwam hier in de dertiger jaren voor de uitvoering van zijn *Mathis der Maler* dat pas in 1934 was gecomponeerd. Een overweldigende indruk heeft het Concerto voor de linkerhand van Ravel (solist Jacques Février) op mij gemaakt evenals de uitvoering in 1936 van "*Les offrandes oubliés*", door Olivier Messiaen 1926 op 18-jarige leeftijd gecomponeerd. Deze laatste kreeg in het streng protestantse Nederland in die tijd geen voet aan de grond, zelfs in 1945 wist men in Haarlem nauwelijks wie Messiaen was. Wellicht beschouwde men hem teveel als een zwaar katholiek musicus die in zijn composities te kwistig omsprong met theologische teksten."*

III. STUDIES TE LUIK

Enigszins parallel met activiteiten in Maastricht studeerde L. Toebosch vanaf 1936 tot 1939 harmonie, contrapunt, fuga en orgel aan het conservatorium te Luik.

"Ik weet niet goed hoe het komt maar ik ben vrijgesteld geweest van de cursus solfège. Ik was er wel blij mee, niettegenstaande mijn bewondering voor de virtuositeit van mijn Belgische medestudenten in a prima vista lezingen, de solfeggio-praktijk en het jongleren met sleutels, ritmen en intervallen. Ik zou het niet gekund hebben.

Ik kwam er onder de indruk van de allure waarmee het conservatorium geleid werd door de twee directeurs die ik heb gekend, namelijk François Rasse en de schitterende musicus Fernand Quinet. De traditie en de zin voor decorum imponeerde.

Wanneer de directeur ergens verscheen, veerden alle studenten op, stonden in de houding en er heerste een grootse stilte.

Tijdens de examens werd de intrede van de examencommissie (men noemde het de jury) aangekondigd met een "sonnerie" in de vorm van kil rinkelend belletje. Tijdens het verloop van de examensessies bleef het belletje binnen handbereik van de directeur-voorzitter die moest zorgen voor een ordentelijk verloop en daarom ook de vertolking naar eigen goeddunken kon onderbreken.

De kandidaten werden achteraf nooit uitgenodigd voor een gesprek met de commissie en de wijze van bekendmaken van de resultaten verwonderde me buitenmate. Nadat de secretaris een kastje had open gemaakt, fixeerte hij met een duimspijker een velletje papier waarop de uitslag was vermeld. De glazen deurtjes werden terug afgesloten en de kandidaten mochten gaan kijken en de behaalde resultaten lezen.

De einddiploma uitreiking daarentegen gebeurde in de grote concertzaal met veel allure."

Na een jaar studie behaalde L. Toebosch de "Eerste Prijs" harmonie en kreeg als beste geklasseerde student de "*Prix Sylvain Dupuis*". Louis Lavoye (1878-1975)⁽¹⁾ was zijn leraar harmonie. L. Lavoye heeft een belangrijke rol gespeeld in het muziekleven te Luik en componeerde verschillende orgelwerken.

"Lavoye was ongetwijfeld de beste leraar harmonie; een "sjieke" meneer; een groot seigneur en een groot musicus. Voor de cursussen contrapunt en fuga volgde ik les bij Joseph Leroy; saai, vreselijk. Hij kende wel het contrapunt à la Fux en de schoolfuga. Op een vraag over de muziek van Lassus scheen hij te reageren met een blik van "over wie gaat het"? Als bekroning van mijn schriftuurstudies heb ik wel de meest merkwaardige examenervaring opgedaan. Ik werd gedurende drie dagen en nachten, samen met drie andere kandidaten,

Afb. 10: L. Toebosch links, met drie andere kandidaten, voor een bord met het fugathema

opgesloten in het conservatorium om er een uitgebreide fuga te schrijven. Het examen begon op zondagochtend 9 uur en was dus woensdagochtend 9 uur voorbij."

L. Toebosch heeft het fugadiploma behaald. De commissie bestond uit Fernand Quinet, Joseph Jongen, Flor Alpaerts, Paul Gilson en Toussaint de Sutter.

IV. VERBONDEN MET DE LEMMENSTRADITIE EN GEKNEED IN DE "BELGISCHE" SCHRIFTUURKUNST

Bij nader inzicht lijken de orgelsporen van Louis Toebosch via tussenschakels terecht te komen bij Jaak Nikolaas Lemmens (1823-1881). Bij onze toelichting ter zake leek Louis Toebosch zelf verbaasd, geamuseerd en misschien wel enigszins gevleid toe te kijken naar een eigen oude orgelfotoalbum:

- De eerste orgelleraar Hendrik Andriessen (1892-1981) had als orgelleraar Jean-Baptiste de Pauw (1852-1924), een Belgisch pianist, componist en organist die gestudeerd heeft aan het conservatorium te Brussel bij Alphonse Mailly (1833-1918), een leerling van Lemmens en later diens opvolger.

- De gewaardeerde en bewonderde Henri Hermans, organist-orkest-dirigent van Maastricht heeft in het conservatorium te Luik orgel gestudeerd bij Fernand Mawet (1870 -1945), leraar orgel vanaf 1923 tot 1936, zelf opgeleid door Charles Marie Danneels (1853-1929), een belangrijke leerling van Alphonse Mailly.

- Henri Heydendael, de voortreffelijke orgelleraar van het muzieklyceum, heeft te Luik de Gouden Médaille gehaald in de cursus van de vermelde Fernand Mawet.

- Charles Hens studeerde bij Alfons Desmet (1864-1944) leraar orgel van 1903 tot 1931 aan het Koninklijk Conservatorium te Brussel. Desmet was de laatste belangrijke leerling van Lemmens, tijdens diens twee laatste levensjaren, aan het in 1878 opgerichte *Institut de Musique Sacré* te Mechelen, thans Lemmensinstituut te Leuven. Hens heeft ook gedurende een viertal jaren privé-orgelonderricht gevolgd bij Marcel Dupré (1886-1971) te Parijs, een oudleerling van Charles Marie Widor (1845-1937), die op zijn beurt zijn volledige opleiding van Lemmens te Brussel. Hens volgde Fernand Mawet⁽²⁾ op en was vanaf 1936 tot 1951 leraar orgel aan het conservatorium te Luik, alvorens diezelfde functie in Brussel te vervullen.

- Louis Lavoye (1878-1975) had ook orgel gestudeerd bij de vermelde Danneels en is naderhand verder gaan studeren te Parijs bij niemand minder dan Widor.

Na het vertrek van Charles Hens in 1951 naar het conservatorium van Brussel is Lavoye nog een korte tijd orgelleraar geweest. Nadien werd Jeanne Demessieux (1921-1968) benoemd.

V. ORGELLES BIJ CHARLES HENS

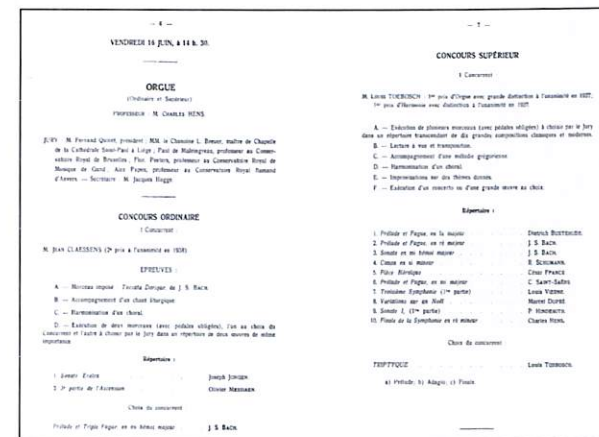
Charles Hens heeft zijn professionele orgelstudies gedaan aan het Koninklijk Conservatorium te Brussel bij A. Desmet, gevolgd door een viertal jaar privé-onderricht bij M. Dupré. L. Toebosch zegt hierover: "Charles Hens heeft mij nooit gesproken over Desmet, wel over zijn lessen bij Dupré." Toebosch studeerde vanaf 1936 tot 1939 drie jaar orgel bij Charles Hens, die nog maar pas tot orgelleraar benoemd was. De jonge leraar wist de nieuwe orgelleerling van Maastricht te waarderen als interpreet en als improvisator.

Het eerste jaar werd bekroond met een "Eerste Prijs" met "Grande Distinction". Na drie jaar ontving hij het "Diplôme Supérieur" met onderscheiding en felicitaties van de jury. "Dit laatste sloeg wellicht op de waardering om een eigen compositie als keuzewerk voor te dragen, namelijk de "Tryptique pour orgue" opus 15, opgedragen A mon cher Maître Charles Hens."

Zoals toen gebruikelijk was in België, werden alle cursussen, dus ook de orgellessen collectief gegeven. Alle studenten dienden gedurende zes uur per week de cursus te volgen. Dit had enorme voordelen: "Een leraar moet niet honderd maal hetzelfde herhalen, In een klassikale les kan een leerling geen foeffjes brengen, de medestudenten gedogen geen smoesjes en straffen zelf hun medestudent af, Iedereen leert een uitgebreid repertoire van binnenuit kennen, Men moet elke week voor een publiek spelen."

Een jong talent is voor een jonge leraar een geschenk en een uitdaging.

De hoofdtoon van ons gesprek met L. Toebosch is een bijna onvoorwaardelijke *laudatio* voor Ch. Hens. Eenmaal wordt een kritische

Afb. 11: Programma eindexamen orgel Koninklijk Conservatorium Luik 16.06.1939

bedenking geformuleerd die enigszins gelijklopend is met zijn opmerking over Hendrik Andriessen.

"Als orgelpedagoog vond ik Ch. Hens op het technische vlak nog niet streng genoeg. Toch kon hij bij herhaalde middelmatige prestaties van zwakkere leerlingen, als een driftkikker uit de hoek komen. Hij bewonderde mijn orgelspel

en liet daardoor teveel kleine slordigheden onbesproken. Ook voor mijn improvisaties had hij bewondering."

De toenmalige orgelopleiding decreeteerde het *legato absolu* als de orgelwet voor eens en altijd door Marcel Dupré vastgelegd in zijn orgelmethode en in het voorwoord voor zijn Bachuitgaven. Dit *legato absolu* werd onder meer bereikt door toepassing van vele glissandi, vingerwisselingen en het aaneen rijgen van gemeenschappelijke noten. Hiermee samenhangend werd ook de nadruk gelegd op de expressie van de grote lijnen, breed uitgesponnen zinnen en lange fraseringsbogen. Daarmee werd een zangerig spel beoogd. De zinnen vielen soms wel erg lang uit en de ademhalingen kwamen soms op een onnatuurlijke wijze tot stand. Een geprononceerde articulatie gebeurde enkel in de vorm van een soort pianistische staccato. In dit kader diende de studie van alle orgelmuziek geplaatst,

Afb. 12: Manuscript Triptyque, "dédicace" aan Charles Hens, op eindexamen vertoekt als keuzewerk

vanaf Sweelinck tot de modernen.

"Werken van Franck had ik toen wel gestudeerd te Utrecht en te Maastricht. Hij was 'op zijn manier' mijn grote voorbeeld. De Sonata Eroica van Joseph Jongen (1873-1953) heb ik vele malen gespeeld. Het is werk is wat lang, maar heeft veel allure. Bij vertolkingen van orgelwerk van Franck, Messiaen e.a. werden de registratieaanduidingen uiterst precies opgevolgd.

De prae-Bach muziek kreeg weinig aandacht, hoewel hierbij moet opgemerkt worden dat hij toch, samen met R. Bragard, het werk van Chaumont heeft uitgegeven. Er was toen nog geen sprake van enige vorm van specialistische

criteria over de uitvoerings- en registratiepraktijk."

Handelend vanuit de toenmalige vooruitgangsideeën werden ook de orgels behandeld als grote technisch verfijnde apparaten of machines die liefst zo groot mogelijk en zo wendbaar mogelijk dienden te zijn. Met lippendienst werden de historische orgels geëerd, om ze nog meer te kunnen transformeren en uitbreiden.

"Van de keuze van historische orgels voor stijlgetrouwe vertolkingen werd nauwelijks gesproken. De orgelcursus had plaats in het "Conservatoire" op het Schyvenorgel⁽³⁾, in 1888-90 geplaatst en in 1921-25 gewijzigd door Francesco Vegezzi-Bossi.

Orgels met pneumatische of elektrische tractuur waren toen de norm, zowel op de les als op het examen. Het bespelen van deze instrumenten was wel imposant omwille van de mogelijkheden van deze instrumenten. Toch was het geen interessante ervaring. Het is pas in 1951 ter gelegenheid van mijn deelname aan het allereerste Internationaal Improvisatieconcours te Haarlem dat ik verplicht werd op een mechanische tractuur te spelen. Het was een revelatie."

In tegenstelling met de kerkmuziekschool te Utrecht en de koster-organistenscholen te Torhout en te Sint-Niklaas was er in de conservatoria weinig of geen sprake van het *Motu Proprio* en al evenmin over de functie van de orgelmuziek in de liturgie. Toch werden de gregoriaanse gezangen vanaf de tijd van Lemmens en Edgar Tinel (1854-1912) beschouwd als uiterst waardevolle muziek en als inspiratiebron. Ook bij Charles Hens is de waardering voor het gregoriaans aanwezig, zowel tijdens zijn orgelonderricht als in zijn composities.

"Muzikaal gezien was de orgelcursus van Charles Hens dan weer uitermate boeiend. Bij hem werd de lijn van het vernieuwende muziekbeleid van het orkest van Maastricht doorgetrokken met de studie van orgelwerken van Messiaen, Hindemith, Hens en andere nieuwe composities. Verder was er veel aandacht voor de Franse symfonische orgelmuziek. Ik heb Hens niet horen improviseren.

Afb. 13: Charles Hens, met opdracht aan Louis Toebosch

Als (franstalige) leraar had hij een geheimzinnige woordenschat die in hoofdzaak bestond uit aanmoedigingen in de zin van: "Louis(tje) allez, allez.", "Doe de kast dicht" en "Als uw voeten binnen komen".

Charles Hens werd algemeen gewaardeerd als een gedegen musicus een virtuoze speler en een goed componist.

"Hij is een goed componist die in België miskend is; amper een tweetal werkjes zijn uitgegeven door "De Praestant", dat is een groot nadeel. Hij componeerde meerdere symfonieën voor orgel, vele orkestliederen (zijn vrouw was de bekwame zangeres Lina Pollard) en kamermuziek. De orgelcomposities klinken soms in een Dupré-achtig idioom, het is technisch veeleisende muziek in de symfonische stijl. Zowel de harmonie als de constructie verwijst naar de Franse kleurenwereld.

Zijn *Symphonie de la Nativité* vind ik daarentegen een prachtig werk, de manier waarop de gregoriaanse melodieën ontwikkelen die aanvullend of vervreemdend werken is uitermate origineel.

Van sommige van zijn composities bezit ik kopieën. De organist Verrees van Namen, een oud leerling en vriend van Hens heeft vele jaren manuscripten en kopieën van Hens' composities in handen gehad.

Vanwege Jean Ferrard, één van Hens' jongste oudleerlingen, vernam ik enkele jaren geleden dat de manuscripten van Hens zich nu zouden bevinden in de abdij van Maredsous waar Dom Nicolas Dayez O.S.B er over waakt."

Toebosch geeft als persoonlijke indruk mee dat Hens overkwam als een vroom man. Is er hier verband met zijn vriendschappelijke contacten met paters van de Benediktijnen-abdij van Maredsous. Verder was hij ook een heel lieve man, een fantastische kok en een echte levensgenieter.

L.Toebosch besluit: "Aan de Belgische universiteiten zou zich een musicoloog moeten kunnen wijden aan de studie van het compositorische oeuvre van Hens."

Na het beëindigen in 1939 van zijn studies bij Hens was de afspraak de studies verder te zetten bij Marcel Dupré. Omwille van de oorlog ging dit niet door. Ook na de oorlog zijn soortgelijke plannen geweest, maar niet uitgevoerd. "Het bleef erbij; misschien nog een geluk want de persoonlijke ontwikkeling naar een gedifferentieerde articulatie was op gang gekomen. Na de oorlog werd ik door Hens uitgenodigd om een Bachrecital te spelen op dat vreselijke pneumatische orgel van Stevens in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel. Ik heb naar best vermogen gepoogd te komen tot een levendige articulatie. Hens begreep deze evolutie niet, kon er evenmin mee instemmen en maakte de opmerking: "Hoe kunt ge zo articuleren?" "

VI. IMPROVISATIE

De humus van de improvisatiekunst op het orgel leek na de tweede wereldoorlog vanuit de Zuidelijke Nederlanden naar het Noorden door te stromen. Albert De klerk (1917-1998) en Louis Toebosch (°1916) hebben allebei hun wortels in de Zuidelijke Nederlanden. Ze zijn twee grootmeesters in de improvisatiekunst. Samen hebben zij verschillende improvisatieconcerten gegeven. "Met Albert de Klerk heb ik nooit echt over improvisatie gesproken, zelfs niet over de thema's die wij soms voor elkaar uitgewerkt hadden." Albert De Klerk improviseerde in een meer traditionele stijl, nogal uitgesponnen, Frans getint, prachtig gekleurd, het thema enigszins verstopt, Louis Toebosch uitte zich in een wat meer geavanceerde toonspraak, helder, humoristisch, origineel en druipend van spontaneïteit, kort en met duidelijk geprofileerde thematiek. Hoe komt zo iets tot stand?

"Kan men leren improviseren of is men als improvisator geboren? Mijn grootvader was een musicus en droeg de microbe over aan mijn vader. Deze, hoewel zelf geen musicus, heeft mij steeds gevolgd en met gestrengheid beluisterd. Hij moedigde mij herhaaldelijk aan te improviseren met het verzoek "Louis, gaat eens fantaseren". Ik ging aan de piano zitten, amuseerde mezelf tot vreugde van vader en van de vrienden.

Het is tegenwoordig gebruikelijk dat de kandidaten van de internationale improvisatiewedstrijden het thematisch materiaal een uur op voorhand krijgen. Sommige kandidaten schrijven dan een of meerdere vellen muziekpapier vol om naderhand te kunnen uitpakken met al dan niet verbluffende contrapuntische hoogstandjes. Volgens mij hoeft dit niet, meer nog, het is een soort negatie van de improvisatie. Een improvisator moet op basis van een gegeven onmiddellijk kunnen starten met de improvisatie. Dit is het eigene van het improviseren.

Om een antwoord te vinden op de vraag of men kan leren improviseren heb ik tijdens de cursussen improvisatiekunst in de Zomeracademie te Haarlem gewerkt met een methodische opbouw die er in bestond de jongeren progressief vanuit de eenstemmigheid via de twee- en de driestemmigheid naar de harmonische en contrapuntische technieken te voeren en ook de vormen bij te brengen. Mijn overtuiging:

Men kan niet opgeleid worden tot improvisator. Men wordt geboren als improvisator. Improviseren is als een reis. Ik weet niet waar ik zal uitkomen, of ik zal aankomen; maar ik moet improviseren alsof ik beneden zit te luisteren."

VII. CONTACTEN MET ANDERE BELGISCHE ORGANISTEN

Luik draagt de sporen van een meer dan duizendjarige muziekcultuur. Vanaf de 8ste eeuw tot het einde van het *Ancien Régime* bekleedt Luik als oudste bisdom van de Nederlanden een belangrijke plaats. Ten tijde van de eenstemmigheid was er de band met Metz, de bakermat van de Gallicaanse kerkzang. Via de gezagvolle beoefenaars van de *Ars Antiqua*, de *Ars Nova* en de Bourgondiërs vangt in de 18de eeuw de gouden tijd aan van de Luikse Muziek. Het *Koninklijk Conservatorium* werd er opgericht tijdens de Hollandse tijd bij Koninklijk Besluit van 9 juni 1826, samen met dit van Amsterdam, Brussel en Den Haag.

Te Luik bloeide gedurende anderhalve eeuw de gerenommeerde Luikse vioolschool. Hier groeide Cesar Franck (1822-1890) op, studeerde aan het conservatorium en gaf er zelfs als jonge knaap les aan minder gevormde medeleerlingen. Van Luik als geboorteplaats van Franck, de stad van de gebroeders Jongen en Pierre Froidebise waren er in die tijd in de orgelcursus weinig stimuli om een specifieke muzikale parfum van de *cité ardente* in te ademen.

"Joseph Jongen en Pierre Froidebise (1914-1962) heb ik nooit ontmoet. Flor Peeters (1903-1986) heb ik de eerste maal te Luik ontmoet als lid van de examencommissie. Naderhand heb ik hem nog vele malen ontmoet en een reeks koralen op plaat gezet uit zijn opus 100. Deze muziek werd vooral in Amerika erg gewaardeerd, wellicht ook omwille van haar functionele doelstelling als liturgische gebruiksmuziek. Vanwege Gaby Verschraegen (1919-1981) heb ik een paar uitnodigingen ontvangen om in de Sint-Baafskathedraal op dat onmogelijke orgel te concerteren. Hij is een goed musicus die af en toe een glaasje ophad. Kamiel D'Hooghe heeft op mijn uitnodiging in 1964 in de Sacramentskerk in Breda een orgelrecital gegeven met een vrij merkwaardig programma met werk van Peeters, Kersters, Froidebise en de volledige "Messe de la Pentec te" van O.Messiaen.

In het Lemmensinstituut werd ik verschillende malen uitgenodigd als lid van de examencommissie. Verder heb ik ook vele contacten gehad met Hubert Schoonbroodt (1941-1992) die ik erg waardeerde. Wij hadden trouwens gemeenschappelijke vrienden. Ook Stanis Deriemaecker heb ik goed leren kennen en waarderen. "Zijn" Metzler-orgel is toch een merkwaardige realisatie. Verder zijn concerten te vermelden te Veurne in dat mooie stadje dat ik me nog zeer levendig herinner en een volledig improvisatieconcert te Brugge, samen

met Albert De Klerk.

Van de Vlaamse componisten is mij Willem Kesters het beste bekend."

Tot slot een bedenking die tevens een boodschap inhoudt: **"Wat weten we toch weinig over de Belgische orgelcomponisten en omgekeerd. Jammer genoeg wordt er te weinig gecommuniceerd."**

FUNCTIES⁽⁴⁾

Van 1936 tot 1940: koordirigent Lambertuskerk te Maastricht.

Van 1940 tot 1965: dirigent/organist Sacramentskerk te Breda.

Van 1946 tot 1965: docent orgel, conservatoria Maastricht en Tilburg.

Van 1965 tot 1974: directeur conservatorium Tilburg; hier deed hij grote inspanningen om de eigentijdse muziek te integreren in de opleiding.

In 1953 richtte hij te Breda het kamerkoor "Orlando di Lasso" op.

PRIJZEN EN ONDERSCHIEDINGEN

1951: Eerste prijs Internationaal orgelconcours Haarlem

1962: provinciale prijs voor Schone kunsten van Noord-Brabant

1965: Ridder in de Orde van de H. Gregorius wegens grote verdiensten voor de Katholieke Kerkmuziek

1966: Sem Dresden prijs, toegekend voor het werk "Philippica moderato"

1969: Ridder in de Orde van Oranje Nassau, wegens grote verdiensten voor het Brabants Conservatorium

1969: Nassau-Breda-prijs

1977: Onderscheiding van de *Société Arts-Sciences-Lettres in Parijs*; zilveren medaille, wegens grote verdiensten voor de verspreiding van de Franse orgelmuziek

1981: Zilveren Legpenning van de gemeente Tilburg

1986: Cultuurprijs van de provincie Noord-Brabant

CHRONOLOGIE DER ORGELWERKEN⁽⁵⁾

Jaar	opus	titel	uitgave
1938	12 c	Improvvisazione per organo	Donemus
1939	15	Tryptique pour orgue, revisie 1980	Donemus
1941	20	Allegro voor orgel en orkest	Donemus
1954	50	Praeludium e. Fuga super Te Deum Laudamus	Zengerink

1956	57	Fantasie en Fuga	Zengerink
1957	64	In Epiphania Domini	Christophorus
1957	67	Dominica Resurrectionis	Christophorus
1957	67 b	Phantasia sopra Victimae	Br. Cons.
1991	73 b	Sinfonia	Donemus
1960	75	Dominica XV post Pentecostes	Christophorus
1961	80 a	Posludium super Ite Missa est II	Br. Cons.
1961	80 b	In Festo Visitationis Nativitatis B.M.V.	Christophorus
1962	84 a/b	Twee Postludia	Donemus
1967	98	Changements for organ and orchestra	Donemus
1973	106	Toccata per organo	Donemus
1975	109	Orgelspiegel	Donemus
1976	110	Prélude et fugue	Harmonia
1977	111	In Memoriam	Harmonia
1989	114 f	Canzone (revisie opus 114 e)	Donemus
1980	117	Psalmus sub communionem Laudate Dominum	Harmonia
1982	124	Partita over Gezang 302	Willemsen
1984	128	Posludium (Passacaille) "Gij zijt voorbijgegaan"	Donemus
1985	132	Fantasie op B.A.C.H.	Willemsen
1985	134	Résistance	Donemus
1987	141	Fantasia: Alleluia Beatus vir Sanctus Martinus	Donemus
1988	73 b	Sinfonia sopra "Nu syt willekome"	Donemus
1994	154	Suite Grégorienne pour Maurice Pirenne	Donemus
1995	156	Dominica Pentecostes	Donemus
1997	165	Autres pensées	Donemus
1999	170	Werk voor twee orgels	Donemus

EINDNOTEN

⁽¹⁾ JEAN-PIERRE FELIX, *La classe d'orgue et les orgues du Conservatoire Royal de Musique de Liège, de sa fondation en 1862 jusqu'au début du XXe siècle*, p. 89.

⁽²⁾ *Ibid.*, p. 81-84.

⁽³⁾ *Ibid.*, p. 30-47.

⁽⁴⁾ P. VAN MOERGASTEL, *Louis Toebosch, catalogus oeuvre*, Tilburg, 1996, p. 3 en 4.

⁽⁵⁾ *Ibid.* p. 28-33.

SUMMARY

During an interview with Louis Toebosch his contacts with the Southern Low Countries, his organ training in Liège (Luik/Lüttich) and the art of improvisation were discussed.

Louis Toebosch took up organ studies at the school for church music (Kerkmuziekschool) in Utrecht. A year later he opted for the music school (muzieklyceum) in Maastricht. He studied conducting and orchestral repertoire with Henri Hermans. While he was in his class, Hindemith's and Messiaen's compositions revealed new horizons to him. At the same time, between 1936 and 1939 Toebosch studied writing and organ playing at the conservatory in Luik. In the writing classes he was trained in the "Belgian" compositional idiom, and his roots as an organist go back to J.N.Lemmens, whose legacy was of course accessible to him only through intermediaries.

From a musical point of view Charles Hens's organ course was extremely interesting, mainly because it focused on the modern repertoire. In technical matters, on the other hand, Hens was not strict enough. During performances of organ works by Franck, Messiaen and others, the registrations indicated by the composer were meticulously observed. Toebosch was encouraged to develop his talents as an improviser. Hens, however, never showed him how to do it.

Toebosch's father often urged his son to improvise. Louis then sat down at the piano and enjoyed himself, much to the pleasure of his father and his father's friends.

At international improvisation contests the candidates now receive the thematic material one hour in advance. Some then start filling pages of music paper with contrapuntal intricacies to be able to show off later on. According to L.Toebosch this practice goes against the gist of improvisation and should be avoided. Toebosch expresses this as follows: "One cannot be trained to be an improviser. One must be born as such. Improvising is like a journey. I do not know where I am going to end up, or whether I am going to get anywhere at all. But I have to improvise as if I were there myself, listening attentively down the aisle."

TE KOOP

KLEIN MAAR DEGELIJK PIJPORGEL

bouwer: G.A.C. GRAAF (Amsterdam 1964)

hoogte: 167 cm (naar rechts afhellend tot 78 cm)

lengte: 127 cm, breedte: 73 cm

staat (los) op sokkel:

hoogte: 18cm, lengte 143 cm, breedte 162 cm

6 registers - 4 octaven en 1/4

CONTACT: G. VAN LAERE TEL. 09/230.14.10

Henri Pescheur en Gilliam Davit in de Sint-Martinuskerk te Beveren (18de eeuw)^(**)

De naam van de bouwer van het orgel dat zich in het begin van de 18de eeuw in de Sint-Martinuskerk van Beveren bevond, is niet met zekerheid gekend. In de historiografie circuleren de namen van Paulus Munck en van Blasius Bremser als mogelijke orgelbouwers, maar deze vermoedens steunen op geen enkel archivalisch bewijs⁽¹⁾.

Over de namen van de organisten, de gebruikers van het instrument, bestaat niet de minste twijfel. Achtereenvolgend is de functie van koster-organist (minstens) sedert 1668 bekleed door Guilielmus Briels⁽²⁾, later door Jan Baptist Briels (tot 1689)⁽³⁾ en, van 1689 tot aan zijn dood in 1702 door Jan Neessens, die voor het bespelen van het orgel jaarlijks 10 pond gr. ontving.⁽⁴⁾ Jacobus Neessens volgde op jeugdige leeftijd zijn vader op, maar hij overleed zelf reeds in 1713, nauwelijks 28 jaar.⁽⁵⁾ Daarna hebben Guiliaem Smet en zoon gedurende 8 maanden het orgel bespeeld. Bernaert Lemmens, koster-organist van juli 1714 tot november 1727, had het genoegen op een nieuw instrument te kunnen musiceren, en dat was ook het geval voor zijn opvolger Joannes Francies de Soto, maar dan wel - en helemaal buiten verwachting - op nog een ander orgel (*cfr. infra*). Jan Cornelis Schoonvliet was van november 1744 tot aan zijn dood in 1791 organist in Beveren. Zijn jongere broer Ivo Schoonvliet volgde hem op.⁽⁶⁾

I. PESCHEUR VADER EN ZON, ORGELMAKERS

Het onderhoud van het orgel in 1717 gebeurde door *Henry Pescheur*.⁽⁷⁾ Pescheur senior en zijn gelijknamige zoon *Henderick* waren in de streek zeker geen onbekenden, want zij onderhielden minstens ook nog enkele instrumenten in andere kerken uit de onmiddellijke omgeving, zoals in Kallo en Melsele⁽⁸⁾, of in Sint-Gillis-Waas⁽⁹⁾. Vader en zoon Pescheur zijn in de documenten van mekaar te onderscheiden uiteraard door hun eigen handschrift, maar ook omdat vader Pescheur tekent met de voornaam *Henry* en zijn zoon met *Henderick*.⁽¹⁰⁾

Omdat het orgel in feite niet meer te bespelen was besloot het *prochiebestuur* van Beveren einde mei 1717 een nieuw instrument te laten bouwen. Er volgde op 3 juli 1717 een overeenkomst met orgelbouwer Hendrik Pescheur uit Berchem. De wethouders van Beveren wilden dat het nieuwe orgel speelklaar zou zijn tegen kerstmis 1718 en ze hadden graag een instrument dat was gemaakt volgens het model van het orgel van Kruibeke⁽¹¹⁾, een instrument dat in 1696 was gebouwd door Jan Baptist Forceville.⁽¹²⁾ Diezelfde Forceville had overigens kort daarvoor (in 1692) in het aangrenzende Haasdonk ook een nieuw orgel gebouwd.⁽¹³⁾

De lokale timmerman Paesschier de Meulenaer maakte een orgelkast en hij ontving voor de "*kasse ende stellagie van de blaesbalcken 11 pond 6 schellingen 8 groten*".⁽¹⁴⁾ Het orgel was binnen de voorziene termijn klaar en werd in augustus 1718 (een eerste maal) gekeurd en uitgetest door la Fosse⁽¹⁵⁾, organist van de kathedraal van Antwerpen, en door Michael Van Merssen, religieus van de Sint-Michielsabdij.⁽¹⁶⁾ Orgelbouwer Pescheur ontving zijn volle loon.⁽¹⁷⁾ Volgens contract werd het nieuwe orgel in 1722 helemaal nagezien "*ofte die wel ghemaect was volghens ons accort [...] waerby noch al eenighe fauten*" aan het licht kwamen.⁽¹⁸⁾ Voor orgelbouwer Pescheur betekende dat heel wat meeruitgaven aan reparatie en bijstellen.⁽¹⁹⁾ Vervolgens werd het instrument nogmaals gekeurd door enkele experts, zijnde de organist van de minderbroeders te Antwerpen met zijn compagnon en de organist van Kruibeke.⁽²⁰⁾ Tijdens een dagvullend programma kregen deze deskundigen met hun gevolg 's morgens thee aangeboden en 's middags een maaltijd met bier en wijn.⁽²¹⁾ Beveren legde meteen ook contractueel vast dat Pescheur zijn leven lang het orgel jaarlijks zou onderhouden.⁽²²⁾

Nauwelijks zes jaar later werd vastgesteld dat het orgel één grote puinhoop was. De grote herstellingen die Pescheur in 1728 aan het instrument moest uitvoeren laten uitschijnen dat er met het orgel iets zeer ongewoons aan de hand is geweest. De orgelbouwer heeft toen in het instrument "*extraordineer ghevonden de cimballen en teerse en trompet superius [...] bevonden datse over getrocken waeren met ghewelt, tweede dat den selven Pescheur veel pijpen heeft uyt hun plaest ghevonden, ten derde datter vier oft vijf pijpen vande monster waeren dobbel gesackt*". Het orgel moest zo goed als volledig worden gedemonteerd, en men was volle 39 werkdagen bezig met o.m. de reparatie van blaasbalgen, windkassen en pijpen.⁽²³⁾ Het blijft gissen naar de oorzaak van deze ravage. Het woordgebruik "*over getrocken [...] met ghewelt*" lijkt een verwijzing naar vandalisme of kwaadwilligheid, maar een zwaar en ongelukkig materieel arbeidsongeval behoort evengoed tot de mogelijkheden. Binnen in

de kerk waren immers belangrijke werken aan de gang, in het bijzonder om de pijlers aan de torenbasis te stabiliseren, maar ook op andere plaatsen was men bezig met bouwfysische restauratiewerkzaamheden, waardoor het interieur van de kerk sinds het najaar van 1727 compleet het uitzicht had van een bouwwerf.⁽²⁴⁾ Mogelijk is de schade aan het orgel veroorzaakt door onoordeelkundig optreden van arbeiders, die in 1728 de kerk aan het witten waren.⁽²⁵⁾ Of er een oorzakelijk verband bestaat is niet duidelijk, maar de samenhang is toch wel opvallend: Pescheur *senior* overleefde deze tegenslag niet. Op 12 mei 1728 ontving niet meer hijzelf, maar zijn weduwe de uitbetaling voor zijn prestaties.⁽²⁶⁾

II. ORGELBOUWER GILLIAM DAVIT

Beveren bleef letterlijk en figuurlijk met de brokken zitten. Het orgel kon niet meer bespeeld worden zonder verdere inspectie en reparatie, en om uit de problemen te geraken werd op 5 oktober 1728 voorgesteld het advies in te winnen van orgelbouwer Davit.⁽²⁷⁾ Diens diagnose luidde onverbidlijk dat het instrument "[...] *sels by geen meester en can worden gerepareert ofte herstelt [...]*". Beveren wilde niet over één nacht ijs gaan en sloot, na enig wikken en wegen⁽²⁸⁾, een overeenkomst met Davit voor het bouwen van een nieuw instrument en orgelkast. Davit maakte ook een nieuwe kast voor het positief.⁽²⁹⁾ Het orgel werd door *meester biltsnyder* Francies Koppens versierd met dertig *orgelstraelen*, die werden verguld.⁽³⁰⁾ De opdrachtgevers verzochten wel uitdrukkelijk om het geheel te laten keuren door *sieur Fourceviel*.⁽³¹⁾ Ook nu werd het orgel van Kruibeke als model voorgehouden. Begin februari 1730 spoedde Michiel Dullaert, griffier van Beveren, zich naar de pastoor van Kruibeke om er te praten over het nieuw te maken orgel en positief, en op 7 februari volgde een bespreking met Davit over model en kostprijs. Griffier Dullaert kon de kostprijs voor positief en kast drukken en reduceren van de begrote 500 gulden tot 140 gulden.⁽³²⁾ Op 20 oktober 1730 was alles klaar, alleen was er van een keuring door Forceville nog geen sprake.⁽³³⁾ Overigens niet zo verwonderlijk omdat Forceville, in het contract dat was afgesloten tussen Beveren en Davit, geen direct betrokken partij was. Het was vanwege de wethouders van Beveren eigenlijk lichtvaardig en heel naïef te veronderstellen dat een gerenommeerd orgelbouwer als Forceville spontaan zou meewerken zonder dat deze vooraf was gepolst en officieel (en financieel) op contractuele basis was geëngageerd. Davit liet op dat vlak het initiatief (en de consequenties) wijselijk liever helemaal aan de wethouders van Beveren. Wegens Forceville's

drukke bezigheden was het zeker niet zo eenvoudig om hem te benaderen, maar Beveren, dat in de prijsbesprekingen met Davit al blijkt had gegeven van een zuinige ingesteldheid, was ongetwijfeld beducht voor zwaardere financiële implicaties bij een optreden van Forceville en was daarom eerder geneigd als besparend alternatief te aanvaarden dat een deken van het ambacht van de tingieters de pijpen zou keuren "[...] *om tselve gesien alsdan voorder ghevisiteert te worden door een liefhebber oft deselve is ghemaect volghens de conditien al oft die waeren ghemaect door den heer Fourceville [...]*"⁽³⁴⁾. Het was voor de beleidsmensen van Beveren m.a.w. al voldoende dat werd vastgesteld dat het orgel conform bevonden werd aan de voorwaarden van het contract, helemaal **alsof** Forceville het zou gemaakt hebben.

III. ... EN J.B. FORCEVILLE ?

J.B. Forceville, die in 1706 uit Antwerpen naar Brussel was verhuisd, had een drukke agenda, maar voor belangrijke opdrachten keerde hij af en toe wel naar Antwerpen terug.⁽³⁵⁾ Orgelbouwer Davit liet de beleidsverantwoordelijken van Beveren overigens weten dat, als zij dat absoluut wensten, er mogelijkheid was om Forceville zelf te spreken, aangezien zijn aanwezigheid in Antwerpen recent was gesignaleerd en volgens Davit zou Forceville zo nodig de verplaatsing naar Beveren ondernemen.⁽³⁶⁾

De mededeling van Davit kan in feite alleen maar als volgt correct begrepen worden: "Opdrachtgevers van Beveren, ikzelf neem geen contact met Forceville. Willen jullie absoluut Forceville, ga dan zelf met hem spreken, leg hem uit waarover het gaat, engageer hem, maak met hem een overeenkomst en hij komt wel naar Beveren."

Uiteindelijk is Michiel Dullaert, de griffier van Beveren, op 10 november 1730 er dan toch in geslaagd om in contact te komen met Forceville, die "*de pypen van de orghel heeft ghevisiteert ende volghens syn goetvinden syn act gestelt achter de conditien van bestedinge [...]*"⁽³⁷⁾. Voorlopig is dit het enig bekende spoor van een optreden van J.B. Forceville als orgelbouwer in Beveren.⁽³⁸⁾

Ook nu weer is het nieuwe orgel vóór de ingebruikneming gekeurd door deskundigen, met name door Gaspaert Caulier⁽³⁹⁾ en door Joannes Frederik Faber⁽⁴⁰⁾, organisten respectievelijk van Sint-Jakob en van Sint-Andries in Antwerpen. Een delegatie uit Beveren bestaande uit griffier Dullaert en de schepenen Jan Baptist Van Landeghem moest op 20 november 1730 in Antwerpen

wel eerst een ware speurtocht ondernemen om de heren te vinden. De organist van de Sint-Andriesskerk troffen ze *achter de Borse* en Faber *by het Beenhuys*. In het bijzonder Faber was zeer moeilijk te overreden, maar stemde tenslotte toch in om op 29 november het orgel in Beveren te visiteren.⁽⁴¹⁾ De experts bevonden het instrument goed, mits het wegwerken van enkele kleine haperingen, waarna het hele gezelschap op de markt in Beveren belandde om er "[...] *snoens in den Hert [te] blyven [...] eten [...]*".⁽⁴²⁾

Conform de aanbesteding van 26 maart 1729 ontving Gilliam Davit voor het groot orgel 150 ponden gr., voor het klein orgel *gemaect voor in d'hooghsael* volgens het beding van 22 februari 1730 140 gulden (ofte 23 pond 6 schellingen gr.). Op 27 april 1740 gebeurde een laatste betaling in handen van *Catharina Daniù, huysvrouw van Gilliam Davit*.⁽⁴³⁾ Zoals gebruikelijk kreeg de orgelbouwer de eerstvolgende jaren de zorg voor het onderhoud van het nieuwe instrument toegewezen.⁽⁴⁴⁾

Vanaf 1748 is het onderhoud van het orgel uitgevoerd door Jacob Ost, meesterknecht van Davit (en die met de weduwe Davit was gehuwd), en sedert 10 april 1755 door Louis Delhaye.⁽⁴⁵⁾ Deze laatste, die nog maar net in de buurgemeente Melsele een nieuw orgel had gebouwd⁽⁴⁶⁾, werd toen blijkbaar ook door Beveren aangesproken voor het uitvoeren van belangrijke werken aan het orgel in de Sint-Martinuskerk. Deze ingreep was zo omvattend dat Delhaye voor de duur van de restauratie (1758-1760) een klein vervangorgel leverde.⁽⁴⁷⁾ Wellicht is het ook nu weer geen toeval dat een grondige opknapping voor het orgel noodzakelijk was, nadat binnen in de kerk belangrijke bouwactiviteiten hadden plaatsgehad.⁽⁴⁸⁾

Voor het keuren van het gerestaureerde en gerenoveerde orgel van Beveren werd een beroep gedaan op de diensten van frater J.E. de Francq.⁽⁴⁹⁾ Deze religieus was organist in het wilhelmietenklooster van Beveren⁽⁵⁰⁾, en het was niet de enige keer dat hij betrokken was bij het evalueren van orgelinstrumenten in de regio. Zo inspecteerde hij o.a. in september 1767 ook het nieuwe orgel van Sint-Gillis-Waas, gebouwd door Lambert Van Peteghem.⁽⁵¹⁾

Het onderhoud van het orgel van de Sint-Martinuskerk in Beveren bleef minstens tot 1783 in handen van de familie Delhaye. De betalingen voor het onderhoud van het orgel worden lange tijd eerst geïnd door Louis Delhaye, later neemt zijn zoon Joseph die taak over. Regelmatig kwam deze het loon voor onderhoud ontvangen met de mededeling "*door orders van mijnen vader*" of "*in apsentie over mijnen vader*".⁽⁵²⁾

IV. CONCLUSIES

Een detailstudie over het orgel in de Sint-Martinuskerk van Beveren in de 18de eeuw levert voor kenners enkele interessante *faits-divers* niet alleen over het instrument zelf, maar ook over een resem mensen allemaal actief in de wereld van het orgel, gaande van de nauwelijks gekende eenvoudige dorpsorganisten tot de wijd gerenommeerde meester-orgelbouwers.

Voor enkele orgelbouwers geven bepaalde genealogische details misschien een aanzet voor een meer uitgesponnen biografie, die een precieser beeld geeft over hun activiteit, de periode, uitstraling en afbakening van hun werkterrein. Het onderscheid vader en zoon Pescheur is niets nieuws, maar uit de peripetieën rond het orgel in Beveren kan wel het overlijdensjaar van Pescheur *senior* (1728) worden gededuceerd, en komt b.v. ook de naam van zijn vrouw *Anna Isabelle* aan het licht. Het optreden van de echtgenote van orgelbouwer Gilliam Davit, *Catharina Daniù*, die zich op zeker ogenblik ook bezighoudt met het opvolgen van betalingen, kan een aanwijzing zijn dat deze vrouw meer dan een louter huishoudelijke rol heeft gespeeld en in het bedrijf van haar man ook een meer algemeen economische betekenis had, of het zegt iets over de werkdruk binnen het bedrijf, of over de gezondheidstoestand van Gilliam Davit? Dit zijn maar enkele zeer secundaire en kleine aspecten van een sociale microgeschiedenis.

De belangrijkste vaststelling en conclusie uit deze bijdrage is allicht dat het orgel van Beveren eigenlijk maar best geschrapt wordt uit de werklijst van J.B. Forceville. Overigens was het vroeg-achttiende-eeuwse orgel in Beveren door specialisten alsnog met veel twijfel, scepsis en onzekerheid in de werklijst van Forceville opgenomen.⁽⁵³⁾ Na grondige lezing en interpretatie van de gesprekken en van de communicatie tussen orgelbouwer Gilliam Davit en de wethouders van Beveren (zie Bouwstenen in de volgende aflevering van *Orgelkunst*) blijkt dat heel dikwijls over J.B. Forceville is gesproken, dat zijn naam meermaals is geciteerd, maar dat dit niet heeft geleid tot een actief engagement als orgelbouwer. De werkwijze van Forceville wordt wel zeer expliciet tot voorbeeld gesteld, maar een echte betrokkenheid bij de bouw van het orgel in Beveren is er niet. Op het veelvuldig vermelden van zijn naam is geen echt verlengstuk in daden gevolgd. Zijn enig concrete bezigheid in Beveren bestond in het keuren van de pijpen van het orgel van Gilliam Davit. De conclusie ligt voor de hand: J.B. Forceville is in Beveren alleen maar (heel eventjes) aan het werk geweest als orgeldeskundige, niet als feitelijke orgelbouwer. Dit orgel van Beveren mag derhalve voortaan in zijn geheel worden toegevoegd aan de werklijst van Gilliam Davit.

EINDNOTEN

(*) Mijn speciale dank aan Patrick Roose voor de nuttige wenken en aanwijzingen bij de redactie van deze bijdrage.

(**) Het huidige instrument is in 1893 gebouwd door Ch. Anneessens (met behoud van een deel ouder materiaal), en werd in 1961 door de firma Loncke met elektro-pneumatische tractuur verbouwd. De orgelkast (het middendeel) zou nog uit de eerste helft van de 18de eeuw dateren, zie G. POTVLIËGHE, *Het historisch orgel in Vlaanderen*, dl. I: *Oost-Vlaanderen*, Brussel 1974, p. 571; en R. WEEMAES, *De Sint-Martinuskerk in het Land van Beveren*, Beveren, 1979, p. 247.

(1) R. WEEMAES, *o.c.*, p. 232.

(2) Rijksarchief Beveren-Waas (RABW), Kerkarchief Beveren, nr. 5.

(3) RABW, Oud archief gemeente Beveren (OA), nr. 467, en *ibidem*, nr. 971.

(4) RABW, OA Beveren, nr. 469 (binnenrekening 1690 door Jan Seghers). Jan Neessens overleed te Beveren op 22 maart 1702 in de leeftijd van 41 jaar.

(5) Jacobus Neessens was gehuwd met Catharina Van Tenten. Hij overleed op 30 maart 1713 te Beveren.

(6) RABW, OA Beveren, nr. 971; *ib.*, nrs. 1694 en 1695 (rekeningen armenzorg 1790-1793). Joannes Cornelis Schoonvliet (Beveren, °15/10/1727-+13/07/1791) en Ivo Schoonvliet (Beveren, °31/05/1741-+1/01/1824) waren kinderen van Petrus Schoonvliet (+Beveren, 4/03/1776) en van Joanna Catharina Verschelden (+Beveren, 24/03/1758). Dank aan Petrus Verheyen (Beveren) voor de genealogische gegevens over de familie Schoonvliet.

(7) RABW, OA Beveren, nr. 973, rekening onderhoud orgel (1717) eigenhandig ondertekend door vader Henry Pescheur. Over de orgelbouwers Pescheur en hun werkterrein, zie J. BRAEKMANS, G. POTVLIËGHE EN P. ROOSE, *Nota over de orgelmakers Pescheur en archivalia Zoersel*, in: *Orgelkunst*, XVIII, 1995, nr. 3, p. 134-137; en F. PEETERS, M.-A. VENDE E.A., *De Orgelkunst in de Nederlanden van de 16de tot de 18de eeuw*, Antwerpen, 1971, p. 236.

(8) D. VERELST, *Politieke en institutionele geschiedenis. (Geschiedenis van volk en land van Beveren*, dl. I), Beveren, 1984, p. 170, noot 454. Voor het onderhoud van het orgel in Melsele werden nog tot het jaar 1748 betalingen verricht aan Hendrik Pescheur, zoon. Zie Melsele, gemeentehuis, *prochierekeningen 1702-1748 (passim)*.

(9) RABW, OA Vrasene en Sint-Gillis, nr. 5491 (onderhoudscontract voor het orgel in Sint-Gillis-Waas, 1710).

(10) RABW, OA Beveren, nr. 673. Zoon Pescheur onderhoudt in 1757 ook het orgel in Zele, zie A. FAUCONNIER, *Het gerestaureerde Lambertus Benoît Van Peteghem-orgel (1777-1780) te Zele*, in: *Orgelkunst*, IX, 1986, nr. 2, p. 3. Zie ook noot 7.

(11) RABW, OA Beveren, nr. 265, besluiten van 29 mei 1717 en van 3 juli 1717.

(12) Zie G. POTVLIËGHE, *o.c.*, p. 589. Bibliografie over orgelbouwer Jan Baptist Forceville (1660-1739), zie P. ROOSE, *Geaktualiseerde werkljst van J.B. Forceville*, in: *Orgelkunst*, X, 1987, nr. 1, p. 27-31; G. SPIESSENS, *Antwerpse documenten over orgelbouwer Jean-Baptiste Forceville (ca. 1660?-1739)*, in: *Mededelingen van het centraal orgelarchief. Communications des archives centrales de l'orgue (Jubilee-book 1975-1985, The Brussels Museum of Musical Instruments - Bulletin*, XV, 1985, p. 125-149.

(13) RABW, OA Haasdonk, nr. 289 (*Proiect van een orgel voor de kerke van Haesdoncq*). Dit document is gepubliceerd door G. POTVLIËGHE, *De orgelmakers Forceville*, in: *De Brabantse Folklore*, 1962, nr. 155/sept., p. 318-361.

(14) RABW, OA Beveren, nr. 491, (binnenrekening door Martinus de Kever, 1716).

(15) Over Jacobus La Fosse, zie G. SPIESSENS, *De Antwerpse organist en componist Jacobus La Fosse (1671-1721)*, in: *Jaarboek van het Vlaams Centrum voor Oude Muziek*, II, 1986, p. 93.

(16) RABW, OA Beveren, nr. 973, betalingsordonnantie voor de kosten gemaakt voor het visiteren van het orgel van de *prochiekerk*, 14 september 1718. *Ibid.*, nr. 266, besluit van 19 juni 1722.

(17) RABW, OA Beveren, nr. 492.

(18) RABW, OA Beveren, nr. 590, voorschotten door de burgemeester betaald op 27 juni 1722; *ibid.*, nr. 492, voorschotten betaald door griffier Dullaert voor het visiteren van het nieuwe orgel.

(19) RABW, OA Beveren, nr. 973. Henri Pescheur ontving voor dit "overwerk" 12 pond gr.

(20) Organist in Kruibeke was Simon Blégny. Zie RABW, OA Kruibeke, nr. 65 (*Prochierekening van 1724*). Hij bekleedde daar ook het ambt van meier.

(21) RABW, OA Beveren, nr. 973. Detail van verbruik ten huize van Guillaume Dies op 27 juni 1722.

(22) RABW, OA Beveren, nr. 973. Overeenkomst van 27 maart 1723. Zijn opdracht begon op 10 mei 1723 en hij ontving voor dit onderhoud jaarlijks 2 pond 5 schellingen gr. In 1724 is de rekening van het onderhoud van het orgel betaald aan Henderick Pescheur *junior*

(23) RABW, OA Beveren, nr. 973 (herstellingen uitgevoerd door Pescheur).

(24) Zie A. DE WITTE, *Jan Peter Bourscheidt de jonge en de verbouwingen aan de torenkapel te Beveren (18^e eeuw)*, in: *Het Land van Beveren*, XXXII, 1989, p. 19-24.

(25) RABW, OA Beveren, nr. 1711 (*Prochierekening 1728* opgesteld door Jan Heyman), f° 35v°.

(26) RABW, OA Beveren, nr. 673.

(27) RABW, OA Beveren, nr. 266, besluit van 5 oktober 1728. Over Gilliam Davit, orgelbouwer (+ 1749), zie artikel *Gilliam Davidts*, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. VII, Brussel, 1977, kol. 163-164.

(28) RABW, OA Beveren, nr. 713. *Staet ende declaratie van de domiciliaire devoiren ende vershot van gelde gedaen by my Michiel Dullaert [...] tsedert prima mey 1728 tot ende met ultima april 1729 [...] geschreven verscheyde brieven omme geïnformeert te syn nopende de bequaemheyt van sieur Davits [...]*.

(29) RABW, OA Beveren, nr. 377 (*Prochierekening 1728, domiciliair, opgesteld door Jan Heyman*), folio 16: betaling van 6 pond 13 schellingen en 4 groten aan Davit voor de nieuwe kast van het positief.

(30) *Ibid.*, f° 21v°-22 r°.

(31) RABW, OA Beveren, nr. 266, besluit van 16 maart 1729.

(32) RABW, OA Beveren, nr. 714 (*Staet en declaratie van devoiren gedaen door Michiel Dullaert [] van 1 mei 1729 tot april 1730.*)

(33) RABW, OA Beveren, nr. 266, 20 oktober 1730.

(34) *Ibid.*

(35) Zie G. SPIESSENS, *Antwerpse documenten over orgelbouwer Jean-Baptiste Forceville (ca. 1660?-1739)*, in: *Mededelingen van het centraal orgelarchief. Communications des archives centrales de l'orgue. (Jubilee-book 1975-1985, The Brussels Museum of Musical Instruments - Bulletin)*, XV, 1985, p. 125-149.

(36) RABW, OA Beveren, nr. 266, 10 november 1730.

(37) RABW, OA Beveren, nr. 715. *Staet ende declaratie van de devoiren, vacatien en vershot van gelde [...] by Michiel Dullaert, greffier [...] tsedert prima mey 1730 tot ende met ultima april 1731: [...] 10 november 1730 [...]*.

(38) D. VERELST, *o.c.*, p. 171, n. 456 doet dezelfde vaststelling.

(39) B. GOOVAERTS, *De Sint-Andrieskerk te Antwerpen*, p. 82. Gaspar Caulier werd na zijn

dood (1744) als organist in Sint-Andries opgevolgd door Joannes Bausetter.

⁽⁴⁰⁾ Jan Frederik Faber (1703-1764) was van 1721 tot 1726 organist in de kathedraal van Antwerpen, daarna in de Sint-Jakobskerk, zie G. PERSOONS, *De muziekcultuur van de 16de tot de 18de eeuw*, in: W. AERTS E.A. *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Antwerpen*, Antwerpen, 1993, p. 90.

⁽⁴¹⁾ RABW, OA Beveren, nr. 598, *Staet ende declaratie van verschot ende buyten ende binnenvacatien gedaen [...] by Jan Baptist Van Landeghem als schepene [...] sedert den 5en juni 1730*. Zie ook *ibid.*, nr. 715, *Staet ende declaratie [...] by Michiel Dullaert, greffier [...] van Beveren, tsedert prima mey 1730 tot ultima april 1731*. Prestaties op 20 november 1730 en op 29 november 1730.

⁽⁴²⁾ RABW, OA Beveren, nr. 266, 3 december 1730; zie ook *ibid.*, nr. 715, *Staet ende declaratie [...] Michiel Dullaert, 29 november 1730 [...] Caulier [...] en Faber [...] hebben gevisiteert de orghel van de kercke ende die goet gekuert ende geaprobeert behoudens eenighe pypen die bleven hanghen [...]*.

⁽⁴³⁾ RABW, OA Beveren, nr. 973.

⁽⁴⁴⁾ RABW, OA Beveren, nr. 379 (*Prochierekening 1730*), f° 15r°-v°; *ibid.*, nr. 380 (*Prochierekening 1731*), f° 14.

⁽⁴⁵⁾ RABW, OA Beveren, nr. 973. Over de familie Delhaye, Zuid-Nederlandse orgelbouwers van Noord-Franse afkomst (18de-19de eeuw), zie E. VAN AUTEBOER, *DELHAYE familie*, in: *Dictionnaire des facteurs d'instruments de musique en Wallonie et à Bruxelles, du 9ème siècle à nos jours*, Luik-Brussel, 1986, p. 118-120; G. WUYTS, *Belgische orgelbouwersfamilie Delhaye (1698-1862)*, (Verhandeling tot het verkrijgen van de graad van licentiaat in de Oudheidkunde en de Kunstgeschiedenis, KU Leuven, afdeling Muziekwetenschap), Leuven, 1989, 218 p.; G. SPIESSENS, *Antwerpse documenten over orgelbouwer Louis Delhaye (1696-1781)*, in: *Musica Antiqua*, VII, 1990, nr. 2, p. 57-63.

⁽⁴⁶⁾ R. WEEMAES, *Melsele onder de schuts van Onze Lieve Vrouw. Parochiekerk en Gaverlandkapel*, Beveren, 1981, p. 287.

⁽⁴⁷⁾ RABW, OA Beveren, nr. 973.

⁽⁴⁸⁾ Zie A. DE WITTE, *Lucas Faydherbe en Jan Peter Bourscheit, bekende bouwmeesters aan het werk te Beveren (17^e-18^e eeuw)*, in: *Het Land van Beveren*, XXXI, 1988, p. 135-138.

⁽⁴⁹⁾ Frater J.E. (de) Francq komt ook voor in de lijst bij G. HUYBENS, *Organisten in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de tweede helft van de 18^e eeuw (I)*, in: *Orgelkunst*, XXI, 1998, nr. 4, p. 167 (nr. 74). Zijn naam is hier geschreven als *Franq*.

⁽⁵⁰⁾ Het willemietenklooster in Beveren werd in 1784 afgeschaft door Jozef II. Inboedel en patrimonium werden verkocht en geraakten verspreid. Het orgel van het voormalig willemietenklooster van Beveren werd toen aangekocht voor de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Daknam (Lokeren). Zie R. WEEMAES, *De willemieten te Beveren, 1461-1784. Een convent ende gasthuys vander ordene van Sinte Willemme [...]*, Beveren, 1984, p. 200-201; J. DE WILDE, *Eenige Kunstschaten uit het Willemietenklooster van Beveren*, in: *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, XLIV, 1932, p. 55.

⁽⁵¹⁾ RABW, OA Vrasene en Sint-Gillis, nr. 5492.

⁽⁵²⁾ RABW, OA Beveren, nr. 973. Over de orgelbouwersfamilie Delhaye zie n. 45.

⁽⁵³⁾ Zie P. ROOSE, *art.cit.*, in: *Orgelkunst*, X, 1987, nr. 1, p. 30.

Orgelbouw en -restauratie

PATRICK ROOSE

Het gerestaureerde Van Peteghem-orgel in Leuven, CC "De Romaanse Poort" (1828)

Het voormalig Sint-Pietershospitaal te Leuven met bijhorend het klooster van de Zwartzusters-Augustinessen (die het hospitaal bedienden) is thans omgevormd tot cultureel centrum met naam "De Romaanse Poort" (gelegen Brusselse straat 63). De oude gebouwen, inbegrepen de kapel, zijn als monument beschermd, en daardoor kon ook het historisch orgel met een restauratiepremie gerestaureerd worden.

In 1722-23 werd door de Leuvense orgelmaker Jan Wauters een nieuw orgel van 11 registers gebouwd in de kapel van het Sint-Pietershospitaal. Over de verdere geschiedenis van dit instrument is niets bekend, doch er mag aangenomen worden dat de thans nog aanwezige orgelkast te identificeren is met het in 1722 geleverde meubel. Het is niet uit te sluiten dat het instrument zelf door beschadiging (tijdens de Franse Overheersing?) of verwaarlozing, totaal vervallen was in het begin van de 19de eeuw. In 1812 herstelt de Luikse orgelmaker A. Graindorge een portatief-orgel in het hospitaal: betekent dit dat

men het grote orgel niet meer in gebruik had?

Op de orgelkast zijn volgende chronogrammen te lezen

- zUster CeCILLIa MoeDer VernleUWt 't orgel

- sterCkX reCtore VeneranDo hUIUs nosoCo MII

zij leveren het jaartal 1828 op. Dit kan geïnterpreteerd worden als dat er een nieuw orgel ingebouwd werd in de bestaande orgelkast. Links van de orgelkast werd op een aansluitend ornament van het gestoelte met het orgelmeubel geschilderd "*Rummens fecit 1828*": waarschijnlijk is het deze persoon die wat aanpassingen verrichtte en nieuwe ornamenten aan de orgelkast voorzag.

Ook over de auteur van het orgelwerk zijn we goed ingelicht, in de kleppenkast is immers de inscriptie aan te treffen:

L. Vanpeteghem

fecit Gand 14 mars 1828

Het betreft hier dus een werk van Pierre-Charles (sr) en Lambert-Corneille Van Peteghem, uit Gent. Deze beide gebroeders werkten meestal samen, en in de praktijk blijkt dat het dan de oudste is die het contract negocieert en het honorarium int, terwijl de jongere de windlade signeert, misschien omdat hij meer atelierwerk deed. Op dezelfde manier zijn waarschijnlijk hun orgels gerealiseerd in Sint-Pieters-Rode (1817), Virginal (1828), Bertem (1829) en nog talrijker werken in Oost- en West-Vlaanderen.

Over het verdere onderhoud van en eventuele wijzigingen aan het orgel zijn geen archivalische gegevens voorhanden. Volgens Gabriël Loncke, de ontwerper van het restauratiedossier, is de balginstallatie die in de tweede helft van de 19de eeuw geplaatst werd zeer gelijkend aan gelijkaardige constructies waarvan men weet dat ze het werk zijn van Fr. Loret (Mechelen); deze orgelbouwer was op nog andere plaatsen in en rond Leuven werkzaam.

In 1930 werden, weer blijkens een chronogram, werken uitgevoerd:

MoeDer StanIsLas hersteLt pUik 't orgel &

VernleUWt 't saLICionaL speL

Wie de uitvoerders van deze aanslag op het instrument waren is niet bekend, doch in de kast is ook de inscriptie aangetroffen "*3 - 8 juli gekuischt / Hip Smits Rotselaar / Jul Somers Duffel*": dit waren voor zover bekend werklieden van orgelbouwer J. Stevens uit Duffel; het is dus niet uit te sluiten dat de firma Stevens hier aan de orde was.

Verdere degraderende werken staan wellicht op naam van de firma Van de Loo (Rotselaar, later Leuven); een laatste inscriptie luidt: "*Orgel gekuist in october 1938 door H. Van de Loo en O. Terweduwe*". Het is niet uit te sluiten dat ook deze firma nog dispositiewijzigingen verrichtte, want in de toestand

die vóór de restauratie werd aangetroffen was naast de *Salicional* nog een *Gamba* aanwezig en waren alle tongwerken verdwenen.

Blijkens naametiketten was er ooit een *Basson/Hautbois* geplaatst (of had men de *Clairon* en *Cromhoorn* van Van Peteghem in die benamingen omgedoopt?).

Maar al bij al stond Gerard Pels, die het orgel in de jaren 1994-96 naar zijn Van Peteghem-toestand van 1828 restaureerde, niet voor een onmogelijke opdracht. Leuven beschikt daarmee - na het orgel in de Begijnhofkerk - over een tweede gerestaureerd historisch orgel. Het moet wel gezegd zijn dat dit fraaie werk enigzins bedreigd wordt indien het OCMW Leuven, dat eigenaar is, niet spoedig maatregelen neemt voor een matiger en verstandiger verwarmingsbeheer in de kapel: dat dit kan zonder alle gebruikscomfort op te geven wordt elders reeds bewezen!

DISPOSITIE

(reconstructie/restauratie van de toestand van 1828):

Cornet [V]	Prestant 4'
Bourdon [8']	Doublet [2']
Flûte [4']	Nazar [2 2/3']
Fourniture [III]	Trompet [8']/bas
Trompet [8']/sup.	Clairon [4']/bas
Cromhoorn [8']/sup.	Tremblant

Rossignol

manuaal: 54 toetsen, C-f^{'''}

pedaal: 13 toetsen, C-c

aangehangen kistpedaal (reconstructie)

BRONNEN

- Historische Nota, deel uitmakend van het restauratieontwerp, opgesteld door Gabriël Loncke, onuitgegeven administratieve bundel, 1987.

- Notities genomen tijdens de oplevering d.d. 12 mei 1997.

In memoriam Pierre Segond (1913-2000)

Een groot orgelkunstenaar ging heen. Pierre Segond (Genève 8. 2. 1913 - 2. 5. 2000) studeerde aan het conservatorium te Parijs bij Marcel Dupré en behaalde er in 1939, samen met zijn vriend Jehan Alain, een eerste prijs orgel en improvisatie). In 1940 wordt hij benoemd aan het conservatorium te Genève tot leraar orgel, improvisatie en geschiedenis van het orgel. Twee jaar later werd hij benoemd, na een vergelijkend concours, tot opvolger van Otto Barblan als organist van de kathedraal Saint-Pierre te Genève. Hij was een schitterend musicus met een uiterst verfijnd stijlgevoel voor diverse perioden. In de jaren vijftig stelde hij zelf dat zijn interpretatiekunde meer aansloot bij André Marchal dan bij M. Dupré. Deze kunstenaar was tevens een schitterend pedagoog die onder meer Lionel Rogg, Guy Bovet en François Delor vormde. Naast heel wat vocale composities, schreef hij een concertino voor fluit en kamerorkest en diverse kamermuziek- en orgelwerken. Vanuit zijn nieuw kathedraalorgel, onderbouwd door zijn grote kennis van de historische en moderne orgelbouw, wist hij de hoge vlucht van de Zwitserse orgelbouw te stimuleren.

Tijdens het *Orgelcongres* te Tongerlo in 1951 heb ik Pierre Segond voor het eerst ontmoet en beluisterd. Als persoon, kunstenaar en interpreet was hij een openbaring. Zijn buitengewoon heldere, penetrante, ritmische interpretatie van de *Litanies* van Jehan Alain blijft in het geheugen geprent. Er was een gedegen vriendschap en wederzijdse waardering tussen beiden. Dit blijkt uit de *Dédicace* van Alains orgelcompositie *Variations sur un thème de Clément Jannequin: à mon ami Pierre Segond* die zelf een boeiend persoonlijk portret over Alain evoceerde in *De Prestant*. (7de jg. nr.2, april 1958)

In 1955 speelde ik in de St.-Salvatorskathedraal te Brugge voor hem het preludium in fis klein van Buxtehude. Met grote minzaamheid en hoffelijke beslistheid gaf hij enkele boeiende suggesties die mijn inzicht blijvend beïnvloed hebben. Ook in de samenstelling van zijn programma's legde hij steeds persoonlijke accenten en logische verbanden. Daarenboven kon hij met spitse humor uit de hoek komen en... hij was de enige organist die tweestemmig kon fluiten. Deze edele kunstenaar heeft velen in de wereld van de orgelkunst en daarbuiten geïnspireerd en evoceert bij velen blijvende dankbaarheid en grote eerbied.

KAMIEL D'HOOGHE

ORGEL TE KOOP

bouwer: Schumacher
bouwjaar: 1975
2 klavieren en pedaal

dispositie:

I. Groot orgel

Bourdon 8'
Prestant 4'
Doublette 2'
Mixture III

II. Positief

Bourdon 8' (transm.)
Roerfluit 4'
Nasard 2 2/3'
Tierce 1 3/5'
Regaal 8'

Pedaal

Holpijp 8'

Koppelingen

I+II
Ped.+I
Ped.+II

Inlichtingen:

Dr. Codron, St.-Jansdreef 18, B-9900 Eeklo

johan deblieck
ORGELBOUWER

Ontwerp en uitvoering van
mechanische pijporgels
voor concertruimten en kerken
huisorgels, positieven en portatieven
restauratie, onderhoud en verhuur

Verhuur van orgelpositieven

Florimond De Pauwstraat 61
B-1070 Brussel
Tel. 02/522 64 63

driemaandelijks tijdschrift voor muziekcultuur
ADEM is in 2000 aan zijn 36ste jaargang toe
met 4 themanummers

MUZIKALE DUO'S OF DUALITEITEN

vocaal - instrumentaal
uitvoerend - luisteraar
religieus - profaan
professioneel - amateur

ADEM

- biedt verder een uitgebreide rubriek cd-recensies, boek- en partituurbesprekingen
- verzorgt een afzonderlijk te catalogeren overzicht van meer dan 150 tijdschriften en een rubriek actualia
- publiceert bij elk nummer een orgelbegeleiding en variabele orkestratie in bijlage
 - verschijnt 4 maal per jaar en telt 64 pagina's

Abonnement Adem 990 Bfr (buitenland 1.220 Bfr)
ADEM is een uitgave van de nationale koorfederatie "Het Madrigaal" met medewerking van het Lemmensinstituut.

Info: Claudine Martens, Herestraat 53, 3000 Leuven - tel. 016/23 39 67 - fax 016/22 24 77 - e-mail: claudine.martens@lemmens.wenk.be

Holpijp 8' b/d
Roerfluit 4' b/d
Octaaf 2' b/d
Quint 2 2/3' d

C-F^{'''},
transp. A 415, 440 en 466 Hz

Verhuur en verkoop van kistorgels

De continuo-orgels van *Henk Klop* zijn klein in afmeting, maar groot en kleurrijk van toon. Alle pijpen zijn van hout, en dus zeer stabiel van klank en stemming. De beste koren en orkesten, overal ter wereld, gebruiken Klop-orgels voor hun concerten en opnamen.

Pels-D'Hondt verdeelt Klop-orgels in België. Door een ambachtelijke en tegelijk zeer doordachte productie ligt de prijs/kwaliteit-verhouding optimaal.

Bij *Pels-D'Hondt Orgelbouw*,

Vlaanderens grootste en oudste orgelatelier, heeft iedere medewerker zijn specialisatie:

- restauratie van orgels uit de vroege en late barok;
- restauratie van romantische orgels (m.m.v. de Franse Cavaillé-Coll-specialist Dr. Michel Jurine);
- renovatie van elektro-pneumatische orgels (o.a. met *digitale tractuur*);
- verbetering van *toucher* en windverloop in grote instrumenten (m.m.v. de Frans/Britse orgel-ontwerper ir. Didier Grassin).

www.pels.be — gerard@pels.be
Dorp 73, B-2230 Herselt
tel. 014-54 46 58 — fax 014-54 14 93

PELS D'HONDT
ORGELBOUWERS SINDS 1892

Een interessant orgel wordt degelijk gemaakt, graag bespeeld en goed onderhouden.

PIETER VANHAECKE

STEMMEN EN ONDERHOUDEN

G. Benoîtlaan 23/1

1170 Brussel

© 02/660.20.30

Een ruime ervaring als bron van kennis en ambacht om uw orgel

-historisch of modern- degelijk te onderhouden.

Duidelijke en juiste prijsopgave, zorgvuldige afwerking.

ANDRIESEN B.V.B.A

Anneessens
orgelbouw sinds 1830

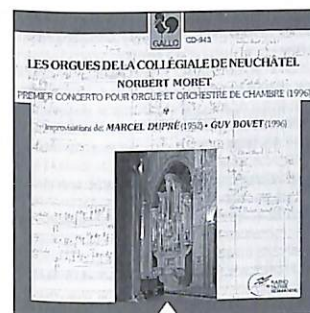
*nieuwbouw
onderhoud
herstelling
restauratie
verbouwing*

zaakvoerder: Ing. Paul Andriessen
Benediktinessenstraat 10-12. 8930 MENEN
tel. en fax: 056/51.13.82

Besprekingen

Les orgues de la Collégiale de Neuchâtel door MARCEL DUPRÉ en GUY BOVET, orgel en het *Orchestre de Chambre de Neuchâtel o.l.v. VALENTIN REYMOND.*

Uitgave: Gallo CD-943. Distributie: VDE-Gallo, Ale 31, CH-1000 Lausanne 9

De *Association des Orgues de la Collégiale de Neuchâtel* bracht een merkwaardige CD uit naar aanleiding van de inauguratie van het nieuwe orgel, gebouwd door de *Manufacture d'orgues de Saint-Martin* en met Guy Bovet als adviseur.

Deze CD is origineel op velerlei vlakken. Enerzijds werd naar aanleiding van de bouw van dit nieuwe orgel en op vraag van voornoemde vereniging een concerto voor orgel en kamerorkest gecomponeerd door Norbert Moret (°1942). Anderzijds is deze CD nu reeds een historisch document, want de opname van een improvisatie uit 1952 op het voormalige orgel door Marcel Dupré ter gelegenheid van de

toenmalige inauguratie, op een thema van de vorige titularis Samuel Ducommun werd eveneens op deze CD gezet. Guy Bovet, huidig titularis, neemt met een improvisatie op hetzelfde thema van Ducommun afscheid van het voormalige orgel en begroet met een andere improvisatie op datzelfde thema het nieuwe vierklaviersinstrument.

Het iets meer dan een half uur durend concerto is vooral in de hoekdelen sterk ritmisch gedacht met veel aandacht voor blaasinstrumenten en het slagwerkcoloriet. De opgenomen improvisatie uit 1952 van Marcel Dupré laat ons nogmaals genieten van zijn talent als organist en improvisator. Het ietwat lang uitgesponnen eerste deel maakt nadien plaats voor een meer extravert deel dat uitmondt in een fugatisch deel met als annex een heuse Dupré-toccat. Guy Bovet besluit deze CD met twee zeer boeiende improvisaties waarbij duidelijk twee verschillende stijlen gehanteerd worden. Vooral de improvisatie op het nieuwe orgel is erg geslaagd. Zowel naar ritme, harmonie en melodie blijft Bovet de aandacht houden en slaagt hij erin door de vele registratiewisselingen een goed beeld te geven van de mogelijkheden van dit op CD mooi klinkend instrument. (L.B.)

(Aan deze rubriek werkte mee Luk Bastiaens)

Mededelingen

Jan Van Landeghem, *Composer of Year 2000 Competition*

J. Van Landeghem heeft met *Marcatissimo* voor pianokwartet de eerste prijs behaald in de *Senior* section van de compositiewedstrijd van het *Spring Festival of Arts & Architecture* te Ramsgate. De Europese Gemeenschap steunt dit int. concours.

Orgeltrip Nieuwerkerken-Mere-Erondegem, 3 sept. 2000

De culturele vereniging Linaal uit Nieuwerkerken organiseert op zondag 3 sept. een orgeltrip naar Erondegem (P.H. Anneessens), Mere (G. Potvlieghe) en Nieuwerkerken (J.B. Forceville). Vertrek: 14.45 u. op het dorpsplein van Nieuwerkerken. Organisten: P. Thomas, L. Van der Paal en D. David.

Inlichtingen: F. De Schryver, Terbekenstraat 51, 9320 Nieuwerkerken, tel. 053/83.13.69.

Bach-Workshop, Lieve Van de Rostyne, Tienen 14 en 15 okt. 2000

De workshop wordt besloten met een concert. Er is studiegelegenheid.

Inlichtingen: Tiense Orgelkring, Delpoortestraat 20, 3300 Tienen, tel. 016.78.02.33.

"Labo 19" een laboratorium voor de muziekpraktijk van de 19de eeuw

Na de noodzaak van de historische benadering van de uitvoeringspraktijk van de "oude" muziek, wordt thans het muzikale erfgoed van de 19de eeuw aan een gelijkaardig grondig onderzoek onderworpen in workshops, lezingen en concerten.

Inlichtingen: Labo 19 VZW, Ballaerstraat 95, 2018 Antwerpen.

Drie Nederlandse orgelagenda's 2000

Informatie over historische orgels met disposities, foto's en uitgebreide concertinformatie is te vinden in: de *Zomeragenda 2000* (Nederland en de omliggende landen, w.o. België), het *Orgelfestival Limburg* (Euregio Maas-Rijn) en de *Wegweiser zu den Orgeln der Ems-Dollart-Region* (Groningen en Oost-Friesland)

Inlichtingen: KNOV, Zwarteweg 5, NL-9973 PM Houwerzijl; S.O.L. Hoolstraat 1, NL-6129 CK Urmond; *Fremdenverkehrswerbung Ostfriesland*, Postfach 1444, D-2960 Aurich.

Belgische orgelromantiek op Nederlands Loretorgel op CD

Te Udenhout vertolkt Ad van Sleuwen Belgische romantische orgelmuziek.

Inlichtingen: Midden Brabantse Orgelkring, Groeseindstraat 95, NL-5014 LV Tilburg.

Brochure Verenigde Franse orgelbouwers met orgelfoto's en adressen

Inlichtingen: Chambre de la Façure Instrumentale, 62, rue Blanche F-75009 Paris.

Catalogus 2000: boeken, partituren, video's, virtuozen, orgels

De "2000 OHS catalogoog" bevat een wereldwijd overzicht van orgelgegevens.

Inlichtingen: Organ Historical Society, Box 2611 Richmond, VA 23261, USA.

"Gregoriaans kun je leren" verschillende instapmogelijkheden

Inlichtingen: A. Vereeckenstraat 1/12, 2220 Heist-op-den-Berg.

Toulouse les orgues, thema: BACH, 29 september-15 oktober 2000

Bachs orgeloeuvre, koor-en orkestwerken, de Brandenburgse Concerti door Max Reger voor twee piano's getranscribeerd, de Kunst der Fuga zijn de insiratiebronnen in lezingen, cursussen en concerten.

Inlichtingen: 18, rue Saint-Rémésy, F-31000 Toulouse, tel. 05.61.53.81.16.

Improvisatieconcours orgelstudenten, Amersfoort 13 en 23 sept. 2000

Voor amateurs en orgelstudenten aan de Belgische en Nederlandse conservatoria. Plaats: St.-Joriskerk te Amersfoort. Jury: D. Manneke, B. Bartelink, J. Langeveld.

Inlichtingen: B.A.C.H, Bureau Kunsteducatie, Postbus 1200 NL- 3800 BE Amersfoort.

Dom Bedos 1748/2000, int. orgelconcours Bordeaux, 13-15 sept. 2000

Programma: de Grigny, Couperin, Marchand, Clérambault, d'Anglebert, Nivers e.a.

Jury: M. Chapuis, Od. Bailleux, J.W. Jansen, J. Laukvik, D Moroney.

Cursus van 18 tot 22 sept.: M. Chapuis, "Franse muziek uit de tijd van Dom Bedos"

Inlichtingen: 14 rue du Maréchal Galliéni, F-33150 Cenon, tel. 00 33/556.86.58.29.

Studie van Max Regers orgelwerk, Berlijn 15-18 sept. 2000

Jörg Strodthoff geeft de cursus op geschikte orgels voor de muziek van Reger.

Inlichtingen: Jörg Strodthoff, Wilhelmsaue 118a, D-10715 Berlin.

Zuid-Duitse academie op historische orgels, 18-22 sept. 2000

Op de orgels van Weingarten, Ochsenhausen, Weissenau, Ottobeuren en Rot a.d. Rot wordt les gegeven door W. Zerer, B. Klaprott, M. Belotti en St. J. Bleicher.

Inlichtingen: Landesmusikakademie, Schlossbezirk 7, D-88416 Ochsenhausen.

Bach op Robustelly-dagen in Helmond, 20-21 okt. 2000

Kees van Houten en Jan van de Laar behandelen koraalbewerkingen.

Inlichtingen: "Robustellydagen 2000", Clemensstraat 14, N-5707 JT Helmond.

Cursus César Franck, Olivier Latry, Haarlem 25-27 okt. 2000

Deze cursus staat open voor jonge organisten en wordt gegeven op het vier-klaviers Adema - orgel in de Kathedrale Basiliek St.-Bavo te Haarlem.

Inlichtingen: Santpoorterstraat 10, NL-2023 DC Haarlem, tel/fax 01.31. 23/52.52.766.

Zwitsers Orgelconcours: Porrentruy & St-Ursanne, 29 okt.-4 november

Repertoire: Franse en Spaanse muziek, Bach en anderen.

Inlichtingen: Marisa Aubert, CH-1323 Romainmôtier, fax +41(0)24-453.11.50

Het Dallery-orgel in de Sorbonne-universiteit, 17-18 nov. 2000

Int. symposium over het best bewaarde, niet meer bespeelbare Dallery-orgel.

Inlichtingen: P. Dubois, Institut d'Anglais, Université de Paris-Sorbonne, 1, rue Victor Cousin,

F-75230 Paris.

Agenda

Radio 3, elke zondagmorgen om 11 u; Orgelmagazine

SEPTEMBER

- vr 01 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-Kathedraal, Serge Schoonbroodt (Orgel na de noen)
vr 01 20.30 u Sinaai, St.-Catharinakerk, Willem Ceuleers
zo 03 15.00 u Erondegem, Mere, Nieuwerkerken, P. Thomas, L. Van der Paal en D. David
zo 03 15.00 u Rijkhoven-Bilzen, Alden Biesen, Veerle Cornelis & "Prima Pratica"
di 05 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Johanna Torikka
vr 08 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-Kathedraal, Jan Valach (Orgel na de noen)
vr 08 20.00 u Heusden (O.-Vl.), H.-Kruiskerk, Frank Heye, inspelung
vr 08 20.00 u Brugge, St.-Walburgakerk, Sophie Trepanier & Inge Zutterman (sopraan)
vr 08 20.30 u Antwerpen-Linkeroever, St.-Annakerk, Yves Senden
za 09 12-16 u Brussel, (Laken), O.-L.-Vrouwkerk, Stéphane Detournay (C.Franck-stage)
za 09 20.15 u Langdorp, St.-Pieterskerk, Kamiel D'Hooghe
za 09 20.30 u Brugge, St.-Salvatorskathedraal, 30 j. Scola Gregoriana Brug. & I. Michiels
zo 10 14.30 u Asse-ter-Heide, St.-Hubertuskerk, Luk Bastiaens
zo 10 15.30 u Asse, Paters v. h. H.Hart, Johan Van der Beken
zo 10 16.00 u Oekene, St.-Martinuskerk, Jan Vermeire
zo 10 16.00 u Roosdaal, O.-L.-Vrouw-Lombeek, Jozef & Erik Sluys & Greta De Reyghere
zo 10 17.00 u Grimbergen, Basiliek, Kamiel D'Hooghe
zo 10 18.00 u Watervliet, O.-L.-Vr.-kerk, Wilhelm Precker (D)
di 12 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Joachim Grubich (PL)
wo 13 20.00 u Leuven, Begijnhof, Alaerts, Dedene, Stroobants, V.D.Brueel, Yanagihara
vr 15 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-Kathedraal, François Houtart (Orgel na de noen)
vr 15 20.00 u Brugge, St.-Walburgakerk, Stan Deriemaeker
za 16 20.00 u Orsmaal, St.-Pieterskerk, Frank Agsteribbe & ensemble Arco Baleno
zo 17 14-18 u Brussel, St.-Lambertuskerk, Joris Verdin (V.d. Kerkckhoven-stage)
zo 17 16.00 u Roosdaal, O.-L.-Vrouw-Lombeek, Jaroslav Tuma & Y. Oshima
di 19 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Jozef Sluys & Capella
vr 22 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-Kathedraal, Peter Westerbrink (Orgel na de noen)
vr 22 20.00 u Brugge, St.-Walburgakerk, Chris Dubois
vr 22 20.30 u Melsele, Kapel van Gaverland, Peter Westerbrink
za 23 12-16 u Brussel, St.-Servaaskerk, Luc Ponet (Maleingreau, Hens, Peeters-stage)
za 23 20.00 u Gent, St.-Baafskathedraal, Joris Verdin
za 23 20.00 u Ieper, St.-Maartenskathedraal, Jan, Ann & Katrien Baert & Jeugdkoor
zo 24 15.00 u Rijkhoven-Bilzen, Alden Biesen, Bert Van de Brink & "Musica Mosana"
zo 24 16.00 u Roosdaal, O.-L.-Vrouw-Lombeek, Zusanne Rohn (D) & Capella Brugensis
zo 24 20.00 u Roeselare, St.-Michielskerk, Kamiel D'Hooghe
zo 24 20.30 u Knokke, St.-Margaretakerk, Jan Baert & C. De Raes, Engelse hoorn
di 26 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Xavier Deprez
vr 29 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-Kathedraal, Antoine Tronquo (Orgel na de noen)
vr 29 20.00 u Brugge, St.-Walburgakerk, Jan Van Mol
vr 29 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Jozef Sluys, inspelung

- vr 29 20.30 u Ieper, St.-Pieterskerk, B. Vandendriessche, L.Geloen & K. Peeters, (harp)
za 30 15.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Jean Ferrard (inhuldiging)
za 30 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Stanislas Deriemaeker

OKTOBER

- zo 01 14-18 u Brussel, O.-L.-Vrouw van Genadekerk, Firmin Decerf (improvisatie-stage)
zo 01 15.00 u Ellezelles, St.-Quentin, Luc De Vos
zo 01 18.00 u Watervliet, O.-L.-Vr.-kerk, Edward De Geest
zo 01 15.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Xavier Deprez
zo 01 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Bernard Focroulle
vr 06 20.00 u Heverlee, Augustijnerkerk, Luk Bastiaens & Koor 'De orgelpijpjes'
vr 06 20.00 u Brussel (Schaarbeek), St.-Servaaskerk, Edward De Geest
vr 06 20.30 u Vrasene, Heilig-Kruiskerk, Stanislas Deriemaeker
za 07 20.30 u Hamont-Achel, Dorpskerk, Edward De Geest m.m.v. Luk Callens, hobo
za 07 20.30 u Sinaai, St.-Catharinakerk, Willem Ceuleers
vr 13 20.30 u Aalst, St.-Jozefkerk, Marcel Verheggen & Beaux Arts Brass Kwintet
za 14 20.30 u Aalst, St.-Jozefkerk, Kristiaan Van Ingelghem & Scola Gregoriana Brug.
zo 15 15.00 u Aalst, St.-Jozefkerk, Peter Pieters & Cantate Domino o.l.v. M. Ghijss
zo 15 12.30 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, J.-P. Leguay, improvisatie
ma 16 20.30 u Aalst, St.-Jozefkerk, Peter Thomas
do 19 20.00 u Eeklo, Kapel ten-Doorn, Edward de Geest & Collegium Instr. Brugense
vr 20 20.30 u Verrebroek, St.-Laurentiuskerk, Frank Agsteribbe
za 21 20.00 u Gent (Wondelgem), St.-Catharinakerk, Edward De Geest & Forza Musica
zo 22 16.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Jozef Sluys
ma 23 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Petr Eben
di 24 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Ulrich Böhme
wo 25 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Jostein Aarvik & I. Maidre
do 26 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Felix Friedrich
vr 27 20.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Peter Planavsky
za 28 10.30 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, Orgelwandeling
zo 29 12.30 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, André Isoir, improvisatie
zo 29 16.00 u Brussel, St.-Michiels- & St.-Goedelekathedraal, André Isoir

NOVEMBER

- ma 13 20.00 u Brussel, O.-L.-V.-van Genade, Louis Thiry (Messiaen)
do 16 20.00 u Brussel, O.-L.-V.-van Genade, Thomas Daniel Schlee (Messiaen)
di 21 20.00 u Brussel, O.-L.-V.-van Genade, Hans-Ola Ericsson (Messiaen)

DECEMBER

- zo 03 16.00 u Gent, St.-Baafskathedraal (crypte), Stanislas Deriemaeker
za 16 20.00 u Ellezelles, St.-Quentin, Etienne Mottoul & Orlandus-ensemble

Orgeltijdschriften

Ars Organi - XLVIII, 2000, nr. 2/juni.: U.BÖHME, *Die neue Bach-Organ der Thomaskirche Leipzig*; G. MÜLLER, *Das G. Silbermann-museum in Frauenstein*; CHR. AHRENS, *Eine Registeranweisung des Bach-Schülers Doles*; M. BALZ, *Die Heinemann-Organ der Stiftskirche zu Wetter*; H.-W. THEOBALD, *Die Holzhey-Organ von 1776 in der ehemaligen Abtei Ursberg und ihre Restaurierung*.

Connaissance de l'Orgue - XXX, 1999, nr. 107/108: L. PLET, *L'orgue Fr. Callinet de l'église Notre-Dame D'Auxonne*; N. GORESTEIN, *Les orgues de Saint-Jacques du Haut-Pas à Paris*

De Orgelvriend - XLII, 2000, nr. 5/mei: W.L.C. JANSEN, *Een enigma voor orgel*; J. v. GIJN, J.G.TH. HOLTkamp en G. SCHAAP, *Orgels en organisten te Apeldoorn*; - nr. 6/juni: G. SCHAAP, *Nieuw Bachorgel Thomaskerk te Leipzig*; J. DE JONG, *Edward Baird 'The King of the North'*; B. v. BUITENEN, *Het Van Dam-orgel in de Immanuëlkerk te Wageningen*; - nr. 7/8 juli/aug.: J. v. D. KOOY, *Metamorfose Bavo-orgel*; M. SCHILDER, *Riepp-orgels in Dijon en Dôle*.

Gregoriusblad - CXXIV, 2000, nr. 2/juni: A. DE KORT, *Er wordt gespeeld met de organist*.

Het Orgel - XCVI, 2000, nr. 3/mei: P. DE MAEYER, *De keizer van de retoriek*; KL. HOEK, *Trivento en ander raars*; H. BRINK, *Organ der Aa-kerk (II)*; - nr. 4/juli: themanummer: *Bach rond 1900*; H. SCHÜTZZEICHEL, *Schweitzers visie op Bach*; A. SIELING, *Berlijn: 'Hauptstadt von Bach'*; K. LUEDERS, *Bach in Frankrijk ca 1900*; P. v. DIJK, *Bach en het Nederlandse orgel rond 1900*.

ISO Journal - 2000, nr. 7/maart: FR. UYS, *Organ and Church Acoustics*; B. HÉDIN, *Les orgues, Les experts et l'Etat*; M. KJERSGAARD, *Restaurierung SØnderborg Renaissanceorgel*.

La Tribune de l'Orgue - LII, 2000, nr. 2: V. DESARNAULDS, *De la position des orgues dans les Eglises*; G. BOVET, *L'Orgue aux Philippines Anno 2000*; J.-CH. GEISER, *De nouvelles orgues pour la Cathédrale de Lausanne*.

L'Organiste - XXXII, 2000, nr. 1/april: A. EN D. THOMAS, *La restauration de l'orgue Loret de l'église du Finistère à Bruxelles*.

L'Orgue Francophone - 2000, nr. 27/28: J.-M. BAFFERT, *L'orgue de la chapelle du Château de Versailles: glanes et images (IV)*; O. JUTTEN, *L'enseignement de l'improvisation à la classe du Conservatoire de Paris de 1819 à 1986*.

Organist en eredienst - 2000, nr. 5/mei: J. RAAS, *Een intonatie moet functioneel zijn*; - nr. 6/juni: J. RAAS, *Intonaties prikkelen creativiteit*; W. J. CEVAAL, *Nederlands Bachverleden*; - nr. 7/8 juli/aug.: themanummer: *Bach in Nederland*; W.J. CEVAAL, *De beste orgelmziek? De werken van Bach*; W. KLOPPENBURG, *Tafelmuziek om blij van te worden*.

The American Organist - XXXIV, 2000, nr. 3/maart: M.L. LANGLAIS, *A Discovery: Franck's Metronome Markings for his 'Six Pièces' for Organ*; - nr. 4/april: M. A. DODD, *A Conversation with M. Szoka*; - nr. 5/mei: G. CROWELL, *Bach's Pièce D'Orgue: a New Edition*; J.S. HETRICK, *Comments on Church Music in Vienna around 1780*; - nr. 6/juni: H. MARDIROSIAN, *L. Vierne*; J.L. WALLMANN, *Researching the Organ in Libraries at Home and Abroad*.

The Diapason - LXXXI, 2000, nr. 4/april: J.B. CLARK, *Creative Continuo*; - nr. 5/mei: H.A. KELLNER, *Die Kunst der Fuga*; P. HARDWICK, *Organ Works of Basil Harwood*; - nr. 6/juni: A. GERMAND and the *Origins of the Pitman Action*

'Orgelkunst' is een driemaandelijks orgeltijdschrift, uitgegeven door de
'Vlaamse Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst' v.z.w.,
opgericht in 1978

XXIIIste jaargang, nummer 2 - juni 2000

ISSN 0776-9350

Redactieraad

hoofdredacteur: Kamiel D'Hooghe
redacteurs: Luk Bastiaens, Dr. Bernard Huys, Wenceslaus Mertens en
Patrick Roose

Medewerkers

L. Bierens, J. Braekmans, W. Callaert, M. Cogen, H. De Backer, Dr. J. De Bie,
E. De Geest, R. De Vos, J. D'Hont, A. Froidebise, G. Huybens, J. Eeckeloo,
M. Lemmens, T. Levaux, K. Lueders, D. Manneke, J. Moors, R. Plovie,
D. Potvlieghe, G. Potvlieghe, H. Baeck-Schilders, Dr. G. Spiessens, P. Thomas,
J. Van Holen en P. Wagenaar; *Vertalingen*: D. David

Administratie en redactieadres

Opgave van abonnementen en adreswijzigingen

Agnes Dumon, Beiaardlaan 1, B-1850 Grimbergen, tel. & fax. 02/305.69.88,
e-mail: dhooghedumon@pandora.be

Abonnement voor 2000

België: 700 Bef / Studenten: 400 Bef / Steunabonnement: 2500 Bef
Nederland: 50 NGL; Overige landen: 1100 Bef

*Oude nummers/jaargangen zijn verkrijgbaar tegen gunstige voorwaarden
Inlichtingen op het redactieadres*

Betalingen

- Voor België: op bankrekeningnummer 436-6204991-57:
ten name van 'Orgelkunst', Beiaardlaan 1 te B-1850 Grimbergen
- Voor Nederland: op rekeningnummer 85.80.98.474 van
Kamiel D'Hooghe met vermelding 'abonnement Orgelkunst'
- Overige landen: exclusief via overschrijving op bankrekeningnummer
436-6204991-57

Advertenties

Inlichtingen en opgave bij de hoofdredacteur op het redactie-adres

Internet en -email

website: www.orgelkunst.be e-mail: mail@orgelkunst.be

Voor de inhoud van de ondertekende artikels zijn alleen de auteurs verantwoordelijk.
Overname van artikels is slechts toegestaan na schriftelijk verkregen toestemming
van de hoofdredacteur.

Frontpagina

Het Draps-orgel in de Sint-Trudo-abdij te Male (1972), houtskooltekening van
R. Bosschaert (1999)